

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในเรื่องผู้มีอิทธิพลในการเมืองไทย ศึกษากรณีเครือข่ายการโจรกรรมรถยนต์ แท้ที่จริงแล้วสามารถใช้แนวความคิดหรือทฤษฎีมาศึกษาได้ในหลายสาขาวิชา โดยในแต่ละสาขาวิชา ก็จะตีความไปตามแนวความคิดหรือทฤษฎีของสาขานั้นๆ สำหรับการวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาวิจัยในสาขารัฐศาสตร์ ดังนั้น จึงได้เน้นการนำเอาแนวความคิด และทฤษฎีทางรัฐศาสตร์มาใช้เป็น หลักในการจัดระเบียบของข่าวสารและกระบวนการในการวิเคราะห์ (พรศักดิ์, 2531 : หน้า 5) โดยในบทนี้ผู้วิจัยได้รวบรวม เอาแนวความคิดและทฤษฎี รวมทั้งผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องมากล่าวไว้ ทั้งนี้เพื่อช่วยทำความเข้าใจรอบความคิดในการศึกษาให้ชัดเจน นอกจากนี้ยังช่วยตีความหมายผลที่ได้จากการวิจัย และอธิบายความสัมพันธ์อย่างมีเหตุมีผล (สุชาติ, 2532 : หน้า 52) แนวความคิดและทฤษฎีนั้นได้แก่ เรื่องอำนาจ อิทธิพล และชนชั้นนำ สำหรับผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้นก็เกี่ยวข้องกับแนวคิดและทฤษฎีเหล่านี้ ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียด ดังต่อไปนี้

แนวความคิดเรื่องอำนาจ

อำนาจเป็นแนวคิดสำคัญประการหนึ่งในทางรัฐศาสตร์ โดยเฉพาะ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องราวทางการเมือง (Freidrich, 1967 : p 147)

นักรัฐศาสตร์เชื่อว่า หากเราสามารถสร้างข้อสรุปทั่วไปที่สำคัญเกี่ยวกับอำนาจ และการใช้อำนาจได้ เราจะเข้าใจในการเมืองดีขึ้นมาก คำถามหลักๆในเรื่องนี้ก็คือ อำนาจมีลักษณะอย่างไร ใครบ้างที่มีอำนาจ การใช้อำนาจมีกี่วิธี และแต่ละวิธีส่งผลแตกต่างกันอย่างไร โดยเฉพาะผลที่มีต่อนโยบายทางการเมือง และความมีเสถียรภาพทางการเมือง

ก่อนที่จะก้าวไปสู่การกล่าวถึงข้อสรุปทั่วไปเกี่ยวกับอำนาจนั้น ปัญหาแรกที่นักวิจัยเผชิญคือ การนิยามแนวความคิดเรื่องอำนาจ ปรกติแล้วเรามักจะกล่าวถึงความหมายของอำนาจในแง่ของความสำนึกพินัย แต่หากนักวิจัยจะทำการศึกษาค้นคว้าเชิงประจักษ์ในเรื่องนี้แล้ว ความหมายเพียงเท่านั้นยังไม่ชัดเจนพอ เมื่อเราเห็นอำนาจต้องสามารถบอกระบุได้อย่างแจ่มชัดถึงลักษณะขนาด หรือคุณลักษณะรายละเอียดอื่นๆ ของอำนาจ เรากำลึงกล่าวถึงการนิยามและปฏิบัติการแนวความคิดเรื่องอำนาจ

การนิยามที่มีการอ้างถึงอยู่บ่อยๆ ได้แก่การให้ความหมายเรื่องอำนาจของ โรเบิร์ต ดาห์ล (Robert A. Dahl) ว่า หาก ก.มีอำนาจเหนือ ข. แล้ว ข.จะทำบางสิ่งบางอย่างตาม ความต้องการของ ก. ซึ่งโดยปกติแล้ว ข.จะไม่ทำ (Dahl, 1961 : p.13-15)

คำนิยามข้างต้นนั้น แม้จะสั้นแต่ก็มีแง่มุมหลายประเด็นที่จะต้องนำมาพิจารณากันในรายละเอียด

ประการแรก อำนาจมีลักษณะสัมพัทธ์ คือ โยงอยู่กับปัจจัยอื่นๆ นั่นคือ เราจะทำความเข้าใจ อำนาจได้โดยการพิจารณาในเชิงกรณีปฏิสัมพันธ์หนึ่งๆ คนอายุ 18 ปี ตัวใหญ่ กำยำ คุณอาจเป็นใหญ่ในซอย แต่ในครอบครัวคุณกลับ "จ๋อง" นั่นคือ อำนาจโยงกับปัจจัยอื่นๆ อำนาจจะไม่เกิดขึ้นโดดๆ แต่อำนาจจะเกิดขึ้นในปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล หรือในปฏิสัมพันธ์ของนานาชาติ

ที่กล่าวมาข้างต้นไม่ได้หมายความว่า ทรัพยากรของอำนาจ หรือต้นตอที่มาของอำนาจ นั้นไร้ความสำคัญก็หาไม่ แต่ทรัพยากรอำนาจกับการใช้อำนาจนั้นเป็นคนละอย่างกัน อีกนัยหนึ่งอำนาจไม่ได้หมายถึงการมีทรัพยากรเท่านั้น นักมวยที่แข็งแรงมีทรัพยากรอำนาจ ประเทศที่มีแสนยานุภาพก็มีทรัพยากรอำนาจ ผู้จัดการที่เฉลียวฉลาดก็มีทรัพยากรอำนาจ ปัญหาก็คือ แต่ละกรณีที่กล่าวมานั้นจะวัดอำนาจอย่างไร จึงทำให้เห็นอำนาจได้ชัดเจนและครบถ้วน ดาห์ล แยกทรัพยากรอำนาจ เช่น กล้ามเนื้อที่แข็งแรง ยุทธโศภณที่ทันสมัย และความเฉลียวฉลาด ความชำนาญงาน ออกจากการใช้อำนาจ ซึ่งได้แก่สไตลการชก ยุทธศาสตร์ในการรบที่ชาญฉลาด และการบริหารองค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพสูง

ทรัพยากรอำนาจอาจเกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจก็ได้ คนที่มีกล้ามเนื้อแข็งแรงไม่จำเป็นต้องเป็นนักมวยเสมอไป แต่ที่เป็นนักมวยก็มีมาก คนที่เฉลียวฉลาดชำนาญงาน อาจเป็นผู้จัดการก็ได้ หรือไปบวชปฏิบัติธรรมในป่าเขาก็ได้ เป็นต้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง อำนาจคือรูปแบบหนึ่งของพฤติกรรม ไม่ใช่เพียงท่าทีที่จะแสดงออกซึ่งพฤติกรรมเท่านั้น

นิยามของ ดาห์ล ดังที่กล่าวมาแล้วทำให้นักรัฐศาสตร์เห็นรูปร่างของแนวคิดอำนาจชัดเจนขึ้น แต่ก็ยังมีปัญหาในการใช้แนวคิดนี้ในการวิจัยเชิงรัฐศาสตร์เชิงประจักษ์ กรณีนิยามของ ดาห์ลที่กล่าวว่า การแสดงออกที่รู้ว่า ก.มีอำนาจนั้น เพราะทำให้ ข.กระทำตามที่ ก.อยากให้ทำ และปรกติแล้ว ข. จะไม่ทำ แต่ทำเพราะอิทธิพลของ ก. และหากไม่มี ก.แล้ว ข.จะทำอย่างไร นักวิจัยบางคนหลีกเลี่ยงความยุ่งยากในการสังเกตการณ์ประเด็นนี้ โดยหันไปพิจารณาเฉพาะกรณีที่ ก.ทำได้สำเร็จตามที่เขาต้องการ โดยคนอื่นไม่ปฏิเสธหรือไม่ต่อต้านใดๆ แต่การพิจารณาอย่างนี้ก็เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันว่า สอดคล้องกับความหมายของอำนาจมากน้อยเพียงใด คือเพียงแต่คนอื่นเห็นด้วยกับสิ่งที่ ก.กระทำก็ถือได้ว่า ก.มีอำนาจกระนั้นหรือ นัก

รัฐศาสตร์โดยทั่วไปมีความเห็นว่า การศึกษาอำนาจต้องสังเกตการณ์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ซึ่งนำจะมีอำนาจกับผู้ซึ่งนำจะเป็นผู้ตอบสนองต่ออำนาจเท่านั้น

ไม่เพียงเท่านั้น การปฏิบัติการแนวทางอำนาจยังมีปัญหาในประเด็นอื่นๆ อีก กล่าวคือ หากพฤติกรรมบ่งชี้ว่าอำนาจปรากฏอยู่ จะรู้ได้อย่างไรว่าอำนาจนั้นเกิดจากอิทธิพลของปัจจัยหนึ่ง เพราะในหลายกรณีอิทธิพลเกิดขึ้นจากความคาดการณ์ซึ่งยังไม่ปรากฏขึ้นจริงก็ได้ ตัวอย่างเช่น ส.ส. จำนวนหนึ่งอยากจะลงคะแนนเสียงให้แก่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีในการอภิปรายไม่ไว้วางใจของฝ่ายค้าน แต่ก็กล่าวว่าถ้าเขาลงคะแนนเสียงเช่นนั้นแล้ว เขาอาจไม่ได้รับเลือกตั้งในคราวต่อไป ในกรณีนี้ประชาชนผู้ลงคะแนนจะไม่แสดงกิจกรรมอะไรออกมาจนกว่า ส.ส. เหล่านั้นจะออกเสียงกรณีนี้ไปแล้ว อิทธิพลเช่นนี้เกิดขึ้นก่อนพฤติกรรมจริง

คาร์ล ฟรีดริช (Carl Friedrich) นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกันอีกคนหนึ่ง เรียกกรณีข้างต้นว่า ปฏิกริยาที่เกิดขึ้นจากความคาดการณ์ (anticipated reaction) โดยการใช้สามัญสำนึกอย่างพื้นๆ ผู้ลงคะแนนเสียงมีอิทธิพลเหนือ ส.ส. เนื่องจากเขาสามารถชักนำให้ ส.ส. ลงคะแนนเสียงตามที่เขาปรารถนาได้ การที่จะทดสอบกรณีดังกล่าวนี้ในการวิจัยเชิงประจักษ์คงจะยุ่งยากไม่น้อย คือนักวิจัยต้องไปหาข้อมูลจาก ส.ส. ว่า หากเขาไม่กลัวผู้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งแล้ว เขาจะออกเสียงอย่างไร ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ส.ส. ตอบนักวิจัยตามความเป็นจริงหรือไม่

ปีเตอร์ แบชแรช (Peter Bachrach) และ มอร์ตัน แบแรทซ์ (Morton Baratz) เสนอปัญหาที่สำคัญในการศึกษาอำนาจขึ้นมาอีกกรณีหนึ่ง รูปแบบที่สำคัญอย่างหนึ่งของอำนาจคือ สมรรถภาพที่จะไม่ทำให้สถานการณ์บางอย่างเกิดขึ้น เขาเรียกอำนาจในแง่มุมนี้ว่าเป็นการไม่ตัดสินใจ (non-decision making) เช่น ถ้า ส.ส. ลงคะแนนเสียงขึ้นเงินเดือนให้แก่ตนเองทุกปี ผู้ลงคะแนนเสียงอาจรวมตัวกันคัดค้าน และ ส.ส. อีกจำนวนหนึ่งอาจคัดค้านร่างข้อกำหนดนั้น เพราะกลัวจะเสียคะแนนนิยม ในกรณีนี้ผู้ลงคะแนนเสียงคือผู้มีอำนาจ ในทางตรงกันข้าม ส.ส. อาจผ่านร่างข้อกำหนดที่จะขึ้นเงินเดือนให้แก่ตนเอง 10 ปี ติดต่อกันโดยอัตโนมัติ นั่นหมายความว่า การอภิปราย เรื่องนี้เพียงครั้งเดียวแล้วก็ไม่ต้องอภิปรายกันอีกถึง 10 ปี ประชาชนก็ต่อต้านเพียงครั้งเดียว ผลก็คือ ส.ส. ได้สิ่งที่ตนเองปรารถนาโดยปราศจากการต่อต้าน ในกรณีสมมุตินี้แสดงให้เห็นว่า ส.ส. เพียงฝ่ายเดียวมีอำนาจ ก็สามารถทำให้การต่อต้านไม่เกิดขึ้น

จากเหตุผลข้างต้นนั้น แนวความคิดเรื่องอำนาจนำมาใช้ในการวิเคราะห์การเมืองอย่างยิ่ง แต่ก็ยังมีปัญหาในการใช้อยู่ค่อนข้างมาก เป็นที่น่าสังเกตว่าความยุ่งยากในการใช้แนวความคิดเรื่องอำนาจอยู่ที่การสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุผล (causal relationship) สำหรับการวิจัยเชิงประจักษ์ กล่าวคือ หากจะยึดเอาความหมายของอำนาจตามนิยามของ โรเบิร์ต ดาห์ล แล้วต้องหาหลักฐานมายืนยันให้ชัดเจนว่า ที่ ก. มีอำนาจเหนือ ข. นั้น ก. เป็นสาเหตุแห่งอิทธิพล

ต่อ ข. จริงๆ พฤติกรรมของ ข.มาจากอำนาจ ก. ไม่ได้มาจากสาเหตุอื่นๆ อีกอย่างแน่นอน แต่โดยทั่วไปนั้นมียุทธศาสตร์ที่เป็นสาเหตุอีกจำนวนมากที่อาจเป็นสาเหตุต่อพฤติกรรมของ ข. การค้นหาความจริงดังกล่าวเป็นเรื่องที่ยุ้งยากไม่ใช่น้อย อีกประการหนึ่ง ในการทดสอบเชิงประจักษ์ นักวิจัยต้องถ่ายทอดแนวความคิดในเชิงนามธรรมไปสู่กรณีจริงที่เป็นรูปธรรม ที่เราเรียกว่า ปฏิบัติการแนวความคิด เราอาจกำหนดเครื่องบ่งชี้อำนาจในกรณีนั้นๆ ขึ้นมาได้ แต่มักจะสังเกตการณ์จริงได้ยากมาก นั่นคือ นักวิจัยทางรัฐศาสตร์ที่สนใจในการศึกษาเรื่องอำนาจต้องพัฒนาการปฏิบัติการแนวความคิดอำนาจให้สังเกตการณ์ได้สะดวกมากขึ้นอีก

ปัญหาอีกอย่างหนึ่งของการนิยามอำนาจ คือการกำหนดความหมายที่ทำให้เกิดความแตกต่างจากแนวความคิดอย่างอื่นที่ใกล้เคียงกัน เช่น อำนาจแตกต่างจากอิทธิพล (influential) อำนาจหน้าที่ (authority) กำลังอำนาจ (force) บารมี ฤทธิโลบาย ฯลฯ อย่างไรก็ตาม นักวิจัยต้องแยกความแตกต่างระหว่างแนวความคิดเหล่านี้ให้ชัดเจน แต่จวบจนปัจจุบัน การแยกแยะแนวความคิดเหล่านี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนนั้น ยังไม่เป็นตกลงกันได้เป็นอย่างดีที่น่าพอใจ

ความสับสนในนิยามของอำนาจ ทำให้เกิดความยุ่งยากในการใช้แนวความคิดเรื่องอำนาจในการวิจัย และเมื่อนิยามยังสับสน การปฏิบัติการแนวความคิดเรื่องอำนาจว่าจะกำหนดกันอย่างไรบ้างก็ยิ่งสับสนมากขึ้นไปอีก ความสับสนดังกล่าวทำให้นักวิจัยต่างคนต่างใช้นิยามแนวความคิดและทำให้เกิดการนิยามปฏิบัติการแนวความคิดที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดการใช้ข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลแตกต่างกัน ซึ่งนำไปสู่การตีความที่แตกต่างกันด้วย จากสภาพดังกล่าวทำให้ผลการวิจัยมีแนวโน้มที่จะมีความขัดแย้งกันสูง ซึ่งจะเห็นได้ทั่วไปในการศึกษาเรื่องอำนาจ เช่น กรณี ฟลอยด์ ฮันเตอร์ (Floyd Hunter) ศึกษาโครงสร้างอำนาจในเมืองแอตแลนตา มลรัฐจอร์เจีย ประเทศสหรัฐอเมริกา สรุปได้ว่า ชนชั้นนำทางธุรกิจเป็นผู้มีอำนาจ และเป็นผู้ออกขาดอำนาจของเมืองนี้ไว้แต่เพียงกลุ่มเดียว โรเบิร์ต ดาห์ล ศึกษาโครงสร้างอำนาจในเมืองนิวยอร์ก มลรัฐคอนเนคติกัต ในสหรัฐอเมริกาเช่นเดียวกัน พบว่าอำนาจกระจายอยู่อย่างกว้างขวาง ชนชั้นแต่ละกลุ่มต่างมีอำนาจอยู่ในแต่ละเรื่องแต่ละกรณีกัน เป็นต้น

ความแตกต่างของผลการศึกษาอาจพิจารณาได้หลายประการ เป็นต้นว่า สาเหตุที่ผลการวิจัยปรากฏออกมาเช่นนั้น อาจเป็นเพราะโครงสร้างอำนาจของเมืองทั้งสองแตกต่างกันจริงก็ได้ หรืออาจเป็นเพราะวิธีการศึกษาต่างมุ่งหาผู้มีอำนาจในจุดต่างๆ กันก็ได้ ขณะที่ฮันเตอร์ใช้วิธีการศึกษาแบบดูชื่อเสียงเป็นเกณฑ์ (reputational approach) ซึ่งขึ้นอยู่กับความรู้ของผู้ตัดสินที่ใช้เป็นผู้บอกระบุผู้ที่ตนเชื่อว่าเป็นผู้มีอำนาจ ในขณะที่ดาห์ลใช้วิธีการสังเกตการณ์เข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกรณีต่างๆ

ปัญหาในวิธีการของฮันเตอร์จึงอยู่ที่ผู้ตัดสิน ผู้ตัดสินอาจตระหนักว่า คนบางคนมีอำนาจขณะที่ในความเป็นจริงเขาเหล่านั้นไม่มีอำนาจอยู่จริงเลย ในทางตรงข้าม ดาห์ลถือว่าผู้ที่

เข้ามีส่วนในการตัดสินใจก็ถือว่าคนนั้นมีอำนาจ ไม่ว่าเขาเหล่านั้นจะทำให้คนอื่นปฏิบัติตามข้อตัดสินใจของเขาหรือไม่ก็ได้ ดาห์ลมุงที่จะดูอำนาจในแต่ละด้านแต่ละกรณี ในขณะที่ฮันเตอร์ดูอย่างกว้างๆ ทั่วไป การใช้วิธีการแตกต่างกันอาจทำให้ผลการวิจัยแตกต่างกันโดยปริยาย และยิ่งกว่านั้น โครงสร้างของอำนาจเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ช่วงระยะเวลาที่ทำการศึกษาก็จะมีผลต่อผลการวิจัยด้วยเช่นกัน

นักวิจัยจำนวนไม่น้อยที่ละเลยขั้นตอนการให้นิยามก่อนสรุปทั่วไปเกี่ยวกับการใช้อำนาจข้อสรุปทั่วไปบางประการที่ได้จากการวิจัยโครงสร้างอำนาจในชุมชนมีดังนี้

1. ยิ่งชุมชนมีขนาดใหญ่ อำนาจยิ่งกระจายมาก
2. ยิ่งสภาพแรงงานมีความเข้มแข็ง โครงสร้างอำนาจยิ่งกระจายมาก
3. ยิ่งชุมชนมีความเป็นวิวิธพันธ์ (heterogeneous) คือมีความกระจัดกระจาย หลายกลุ่ม หลายพวก โครงสร้างอำนาจยิ่งกระจายมาก
4. ยิ่งพรรคการเมืองมีการแข่งขันกันสูง โครงสร้างอำนาจยิ่งกระจายมาก

นักรัฐศาสตร์สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ได้เน้นถึงความสำคัญของการใช้แนวความคิดเรื่องอำนาจในการทำความเข้าใจพฤติกรรมของชาติต่างๆ ด้วยเช่นกัน การแข่งขันทางอาวุธระหว่างสหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียตมีรากฐานที่สำคัญมาจากเรื่องความสมดุลของอำนาจ (balance of power) ความคิดพื้นฐานเรื่องความสมดุลของอำนาจ คือหากชาติหนึ่งมีความเชื่อว่าชาติหนึ่งมีอำนาจมากกว่าอีกชาติหนึ่ง และความเชื่อเช่นนั้นจะนำมาซึ่งสงครามความคิดดังกล่าวนำมาซึ่งปัญหาของการวัดค่าอำนาจ นักรัฐศาสตร์สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศปฏิบัติการแนวความคิดอำนาจด้วยการวัดจำนวนทรัพยากรอำนาจ เช่น จำนวนทหาร งบประมาณทางทหาร รายได้ประชาชาติ การใช้พลังงานในประเทศ พลเมืองที่อาศัยอยู่ในเมือง เป็นต้น เนื่องจากนักรัฐศาสตร์ยังไม่สามารถตกลงกันได้อย่างชัดเจนว่า จะนิยามแนวความคิดเรื่องอำนาจกันอย่างไร จะปฏิบัติการแนวความคิดเรื่องนี้อย่างไร จึงแน่ใจได้ว่าข้อสรุปทั่วไปที่เกิดขึ้นย่อมมีความหมายเฉพาะเจาะจงอย่างเฉพาะเรื่องอยู่นั่นเอง ดังเช่น กรณีการศึกษาโครงสร้างอำนาจของ ฮันเตอร์ และดาห์ลที่กล่าวมาแล้ว ซี.ไรท์ มิลล์ สรุปว่าระบบการเมืองและระบบสังคมของสหรัฐอเมริกายังมีลักษณะเป็นแบบชนชั้นนำ (elite model) แนวความคิดที่เชื่อว่าชนชั้นส่วนน้อยมีอำนาจครอบงำส่วนใหญ่นี้เรียกว่า ชนชั้นนำนิยม (elitism) แต่ดาห์ลกลับสรุปว่าจากการศึกษาของเขาในเมืองนิวยอร์ก ยืนยันว่าอำนาจกระจายอยู่ในกลุ่มต่างๆ ของสังคม เขาสรุปว่า ลักษณะของนิวยอร์ก เห็นได้ทั่วไปในสหรัฐอเมริกา ความเชื่อว่าอำนาจกระจายตัวอยู่ในกลุ่มต่างๆ ของสังคมนี้ เรียกว่า พหุนิยม (pluralism) และหากจะถกเถียงกันต่อไปว่า โครงสร้างของอำนาจในสหรัฐอเมริกาคือแบบชนชั้นนำนิยมหรือแบบพหุนิยม ต้องกลับมาตกลงที่นิยามของอำนาจกันเสียก่อน (พรศักดิ์, 2531 : หน้า 99-106)

แนวคิดในเรื่องอำนาจดังที่กล่าวมาโดยสรุปนี้ กล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดที่ยังไม่ได้มีความเห็นพ้องต้องกันในนิยามและการกำหนดเนื้อหาสาระที่สำคัญให้เป็นเอกภาพ อำนาจอาจจะมองได้ในหลายมิติ ซึ่งแต่ละมิตินั้นย่อมจะให้ความหมายของอำนาจแตกต่างกัน และการวิเคราะห์การเมืองในแนวความคิด เรื่องอำนาจก็ย่อมจะแตกต่างกันออกไปตามความหมายที่กำหนดขึ้น เป็นแนววิเคราะห์ปัญหาที่สำคัญของการใช้แนวคิดเรื่องอำนาจ จึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสับสนในความหมายของอำนาจหรือคุณสมบัติของอำนาจ แต่ถึงแม้ว่าจะมีความสับสนในประเด็นดังกล่าวแล้วก็ตาม แนวคิดเรื่องอำนาจก็ยังสามารถใช้ศึกษาเรื่องราวหรือปรากฏการณ์ทางการเมืองได้โดยเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในวงการนักรัฐศาสตร์

ริชาร์ด โรส (Richard Rose) และ เดวิด อีสตัน (David Easton) พิจารณาเนื้อหาที่เป็นสาระสำคัญของเรื่องอำนาจ และสรุปว่าได้มีการมองและการให้นิยามอำนาจเป็น 3 แนวทางใหญ่ๆ คือ (Rose, 1967 : pp.43-45; Easton, 1968 : pp.115-124)

1. กลุ่มที่มองอำนาจในรูปของการควบคุมการใช้กำลังและการบังคับ (force)
2. กลุ่มที่มองอำนาจในรูปของการได้รับความยินยอม (consent)
3. กลุ่มที่มองอำนาจในรูปของความสามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หรือกระทำการใดๆ (ability to participate in decision making) ในแต่ละแนวทางที่แตกต่างออกไปนั้นพอจะกล่าวอธิบายได้ดังนี้

อำนาจในรูปของการใช้กำลังบังคับ

อำนาจในความหมายของการควบคุม การใช้กำลัง และการบังคับ เป็นลักษณะของอิทธิพลเหนือบุคคลอื่น เป็นความสามารถที่จะก่อให้เกิดผลใดๆ ตามที่ผู้มีอำนาจต้องการนักคิดในแนวนี้ เช่น ชาร์ลส์ เมอร์เรียม (Charles Merriam) เชื่อว่าอำนาจเป็นรูปแบบหนึ่งของการใช้กำลังซึ่งสามารถควบคุมบุคคล หรือกลุ่มชนได้

แมคคิฟเวอร์ (R. M. MacIver) กล่าวว่า อำนาจเป็นความสามารถที่จะควบคุมพฤติกรรมของ คนอื่นทั้งทางตรงโดยการบังคับ และทางอ้อมโดยใช้วิธีการต่างๆ ที่มีอยู่ (MacIver, 1953 : p. 87)

วอร์เรน (Warren) กล่าวว่า อำนาจคือความสามารถที่จะมีบางสิ่งอยู่เหนือการตัดสินใจ สามารถควบคุมชะตาชีวิตของคนอื่นๆ โดยผู้มีอำนาจอาจสร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจ โดยการบังคับ หรือแสดงให้เห็นว่าการใช้อำนาจนั้นเป็นไปอย่างสมเหตุสมผล (Warren, 1977 : pp. 239-264)

โรเซนเบิร์ก (Rosenberg) เชื่อว่าอำนาจคือการทำหน้าที่หนึ่งสามารถบังคับให้ผู้อื่นมีพฤติกรรม ตามที่ตนต้องการ และเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มที่มีอำนาจนั่นเอง ผู้ที่อยู่ใต้อำนาจจะถูกควบคุมพฤติกรรม ด้วยกฎระเบียบภายในสังคม (Rosenberg and Coser, 1976 : p. 127)

อำนาจในความหมายของการได้รับความยินยอม

ในลักษณะนี้เป็นความตระหนักในทางความรู้สึกต่อความสัมพันธ์กับผู้ที่มีอำนาจว่าตนมีความต้อยกว่า และยอมรับถึงความมีอำนาจเหนือของผู้มีอำนาจ นักสังคมวิทยาหลายท่านได้ให้ความหมายที่เข้าใจได้โดยง่าย ดังนี้

จอห์น แม็คเดวิด (John McDavid) เห็นว่า อำนาจเป็นการแสดงถึงการกระจายทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม อำนาจอาจได้จากโครงสร้างที่เป็นทางการ (formal structure) ของกลุ่ม หรือได้จากลักษณะเฉพาะของตัวบุคคลในการที่บุคคลนั้นมีกิจกรรมในกลุ่ม การให้รางวัล (reward) และการบังคับขู่เข็ญ (coercive) เป็นอำนาจที่บุคคลในกลุ่มจำต้องยอมรับ เนื่องจากอำนาจนี้เป็นสิ่งที่กำหนด โดยตำแหน่งที่ดำรงอยู่ (McDavid, 1968 : pp. 22-23)

ปีเตอร์ บลู (Peter Blau) เห็นว่า อำนาจจะเกิดกับผู้ที่สามารถให้ในสิ่งทีคนอื่น ๆ ต้องการ และการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้ที่มีทรัพยากรกับผู้ที่ไม่มทรัพยากรจะนำไปสู่การมีอำนาจของฝ่ายที่มีทรัพยากรมากกว่า ผู้ที่คนอื่นจะต้องพึ่งพิงจะเป็นผู้ที่มีอำนาจและอำนาจยังเป็นเครื่องมือในการจัดระบบผู้ที่อยู่ใต้อำนาจอีกด้วย (Blau, 1964 : p. 7)

ซีคอร์ด (Secord) และ แบคแมน (Backman) กล่าวถึงอำนาจในแง่ของการให้รางวัล (reward power) ที่ฝ่ายหนึ่งยอมรับอำนาจของอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะผู้ที่มีอำนาจนั้นสามารถที่จะให้รางวัล เพื่อคำสั่งของเขาได้รับการปฏิบัติตาม และสามารถลงโทษผู้ที่ขัดคำสั่งของเขาได้ (Secord and Backman, 1964 : p. 281)

อำนาจในความสามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

อำนาจในความหมายของความสามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หรือกระทำกิจกรรมใดๆ

เนลสัน โพลสบี (Nelson W. Polsby) นักวิชาการสำนักพหุนิยม (pluralist school) เชื่อว่า อำนาจคือการทำมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชุมชน และในกระบวนการตัดสินใจนั้นใครเป็น ผู้ครอบงำ และได้ประโยชน์มากที่สุด คนๆ นั้นจะมีอำนาจมากที่สุด (Polsby, 1963 : p. 11)

ธีอดอร์ ลาสเวลล์ (Theodore Lasswell) ให้ความหมายว่า อำนาจคือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Lasswell, 1976 : p. 75)

แอนโตนิโอ (D'Antonio) และ เออร์ลิช (Ehrlich) เห็นว่า อำนาจคือความสามารถ ที่จะควบคุมคนอื่น ๆ และควบคุมการตัดสินใจ

โรเบิร์ต ดาห์ล (Robert A. Dahl) เสนอว่า อำนาจคือความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงให้เกิดผลตามที่ต้องการ (Dahl, 1974 : p.24)

จากนิยามของอำนาจทั้ง 3 แนวทางดังกล่าว ทำให้เห็นพฤติกรรมของอำนาจที่อยู่บนพื้นฐาน ของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งอาจสรุปรวบรวมได้ดังต่อไปนี้

พฤติกรรมที่เกี่ยวกับอำนาจ

โดยทั่วไปแล้ว พฤติกรรมเกี่ยวกับอำนาจมีดังต่อไปนี้

1. การที่ผู้หนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งจะสร้างและแก้ไขกฎเกณฑ์บังคับให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม (Weber, 1968, Coser, 1976, Warren 1977, Rosenberg, 1976, Banfield, 1962)
2. การที่ผู้หนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งสามารถจะบังคับหรือชี้แนะแนวทางปฏิบัติให้คนอื่นทำตาม ซึ่งเป็นสิ่งสืบเนื่องมาจากข้อแรก (Sharp, Bass, 1946, Maciver, 1953)
3. การที่ผู้หนึ่งหรือกลุ่มหนึ่ง เป็นผู้กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของชุมชน
4. การที่ผู้หนึ่งหรือกลุ่มหนึ่ง สามารถตัดสินใจในประเด็นสำคัญๆ แทนคนอื่น ๆ และการตัดสินใจนั้นเป็นที่ยอมรับ (Lasswell, 1976, Polsby, 1963, Rose, 1967, Dahl, 1963)
5. การที่ผู้หนึ่งหรือกลุ่มหนึ่ง สามารถให้รางวัลกับผู้ประพฤติตามและลงโทษผู้ไม่ประพฤติตามได้ (Blau, Secord and Backman, 1964)

ที่มาของอำนาจ

โดว์ส (Dowse) และ ฮิวส์ (Hughes, 1972 : p. 86) มีความเห็นว่าอำนาจมีบ่อเกิดมาจากแหล่งต่างๆ 3 แหล่งคือ

1. อำนาจที่เกิดจากการใช้กำลังบังคับ (physical power) เช่น ในกรณีที่มีการออกระเบียบทางสังคม (social order) เพื่อเป็นแนวทางปกระพฤติปฏิบัติ ถ้ามีการฝ่าฝืนก็จะถูกลงโทษถูกบังคับ (physical sanction)

2. อำนาจที่เกิดจากวัตถุ (material power) เช่น ผู้ที่มีเงินรายได้มากย่อมมีอำนาจในการซื้อ (purchasing power) มากกว่าผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่า

3. อำนาจที่เกิดจากสัญลักษณ์ (symbolic power) เช่น การที่ค่านิยมหรือปทัสถานของสังคมยอมรับ หรือกำหนดสถานภาพ (status) โดยอยู่สูงกว่าผู้อื่น ผู้นั้นย่อมมีอำนาจมากกว่า (Dowse, and Hughes, 1972 : p.86)

ส่วน แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เสนอว่าที่มาของอำนาจนั้น มี 3 ประการคือ

1. อำนาจที่ได้มาจากขนบธรรมเนียมประเพณี
2. อำนาจที่ได้มาจากบุคลิกภาพส่วนตัว
3. อำนาจที่ได้มาจากกฎหมายและการใช้เหตุผล

อาร์โนลด์ เบร์ชต์ (Arnold Brecht) ให้ความเห็นเกี่ยวกับที่มาของอำนาจว่า มาจากการใช้กำลังป่าเถื่อน (brute) เกียรติภูมิ (prestige) อำนาจหน้าที่ (authority) กฎหมาย (legal) ความมั่งคั่ง (wealth) และบุคลิกภาพพิเศษ (charisma) (Brecht, 1959 : p. 48)

ยีน ชาร์ป (Gene Sharp) เสนอว่าที่มาของอำนาจคือ อำนาจหน้าที่ ทักษะ ทรัพยากรทางวัตถุสิ่งของ ปัจจัยทางจิตวิทยา และการลงโทษ

อำนาจหน้าที่ (authority) คือ สิทธิที่จะออกคำสั่ง หรือนำคนอื่น ๆ ให้ทำตาม โดย ยอมรับอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง ได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นผู้มีอำนาจเหนือ (superior) ซึ่งอำนาจหน้าที่นี้เป็นที่มาสำคัญของอำนาจ

ทักษะและความรู้ (skills and knowledge) ซึ่งบุคคลได้มาจากการศึกษา อบรม หรือฝึกฝนมา

ทรัพยากรทางวัตถุ (material resources) หมายถึง การที่ผู้ปกครองสามารถกุมทรัพย์ สิน ทรัพยากรธรรมชาติ เงิน ระบบเศรษฐกิจ การสื่อสาร การคมนาคม สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดขอบเขตของอำนาจ ถ้าผู้ปกครองสามารถควบคุมสิ่งเหล่านี้ได้มาก ก็จะมีขอบเขตอำนาจกว้างขวางด้วย

ปัจจัยทางจิตวิทยา เช่น ทศนคติต่ออุดมการณ์ หรืออุดมคติของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล สิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีอำนาจและคนอื่น ๆ

การลงโทษ (sanction) คือการลงโทษผู้ที่ต่อต้าน หรือมีความเห็นขัดแย้งต่อผู้นำการลงโทษเป็นการบังคับผู้ไม่เชื่อฟังให้ยอมรับในอำนาจ อาจเป็นการลงโทษที่รุนแรง หรือไม่รุนแรงก็ได้

ในอีกลักษณะหนึ่งนักวิชาการหลายท่าน กล่าวว่า การมีอำนาจนั้นเนื่องจากได้เป็นผู้ครอบครองทรัพยากรแห่งอำนาจ ซึ่งหมายถึงทรัพยากรต่างๆ ที่จะนำมาซึ่งการมีอำนาจ (Sharp, 1973 : pp. 11-12)

วิลเลียม กามาแมน (William A. Gaman) กล่าวว่าทรัพยากรอำนาจ (power resource) หมายถึงสิ่งใดๆ ที่ปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มบุคคลอาจนำมาใช้เพื่อก่อให้เกิดอำนาจขึ้น ซึ่งมีอยู่หลายลักษณะ (Gaman, 1968 : p. 68) กล่าวคือ

1. การเป็นเจ้าของ ได้แก่ การครอบครองปัจจัยที่อาจทำให้เกิดอำนาจได้ เช่น เงิน ทอง ความรู้ ความชำนาญ บุคลิกลักษณะส่วนบุคคล เป็นต้น
2. การได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในองค์การ
3. การได้รับมอบอำนาจจากผู้อื่น
4. การเป็นเจ้าขององค์การ

ซีคอร์ด (Secord) และ แบคแมน (Backman) เห็นว่า ทรัพยากรที่นำไปสู่อำนาจมีดังนี้ คือ ความสามารถในการให้รางวัลและการลงโทษ ความสามารถ ปทัสถานและค่านิยมของสังคม และการยอมรับบุคคลอื่น

ความสามารถในการให้รางวัลและการลงโทษ นำไปสู่อำนาจอันเกิดจากความสามารถให้รางวัล (reward power)

ความรู้ความสามารถของบุคคลนำไปสู่อำนาจ อันเนื่องมาจากความสามารถ (expert power)

ปทัสถานและค่านิยมของสังคม ทำให้คนบางคนบางกลุ่มมีอำนาจที่ชอบธรรม (legitimacy power) เช่น เรื่องชนชั้น วรณะ เพศ อายุ (อาวุโส) ซึ่งเป็นสิ่งที่คนในสังคมยอมรับว่ามีคน บางกลุ่มจะมีลำดับชั้น (hierarchy) สูงกว่า

การยอมรับบุคคลอื่น หรือกลุ่มอื่น เป็นกรอบอ้างอิง อันหมายถึงการกล่าวอ้างผู้มีอำนาจ (frame of reference) ซึ่งนำไปสู่อำนาจแห่งการกล่าวอ้าง (reference power) (Secord and Backman, 1964 : p. 281)

ลาสเวลล์ แบ่งสิ่งที่มีคุณค่า (values) ในสังคม หรือทรัพยากรทางการเมืองที่ผู้คนต่างแสวงหาออกเป็น 8 ประการ คือ อำนาจ (power) ความเคารพนับถือ (respect) ความนิยมชมชอบ (affection) ความยุติธรรม (rectitude) ความอยู่ดีกินดี (well being) ความมั่งคั่ง (wealth) ทักษะ (skill) ความรอบรู้ (enlightenment) (Lasswell, 1951 : p. 8) และในเรื่องนี้ คาร์ล ดอยช์ (Karl W. Deutsch, 1974 : p 23) เสนอเพิ่มอีก 2 ประการ คือ ความมั่นคงปลอดภัย (security) และ เสรีภาพ (liberty) และสิ่งต่างๆ เหล่านี้ อำนาจ (power) คือกุญแจแห่งคุณค่าในทางการ

เมือง โดยที่อำนาจเป็นทั้งจุดหมายปลายทาง (ends) ในตนเองและเป็นวิถีทาง (means) ที่จะ
ได้มา ซึ่งสิ่งที่มีคุณค่าอื่นๆ ด้วย

จากแนวความคิดต่างๆ ดังกล่าวแล้ว อาจจำแนกเป็นประเด็นต่างๆ ให้เห็นถึงที่มา
แห่ง อำนาจได้ดังนี้คือ

1. อำนาจได้มาจากการครอบครองทรัพยากร และสิ่งที่มีคุณค่าในสังคม (resource and value)
2. อำนาจได้มาจากกฎหมายและเหตุผล (legal and rational)
3. อำนาจได้มาจากบุคลิกภาพส่วนตัว (charismatic)
4. อำนาจได้มาจากความรู้ความสามารถ (skills and knowledge)
5. อำนาจได้มาจากขนบธรรมเนียมประเพณีหรือสัญลักษณ์ (symbolic)
6. อำนาจได้มาจากการบังคับขู่เข็ญและลงโทษ (coerce and sanction)
7. อำนาจได้มาจากการอ้างอำนาจจากบุคคลอื่นหรือสถาบัน (reference)

ที่มาของอำนาจจากแหล่งต่างๆ เหล่านี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นฐานอำนาจ ซึ่งหมายถึง สิ่ง
ส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีอำนาจและสามารถรักษาอำนาจนั้นไว้ได้ อาจ
แบ่งฐานอำนาจ หรือสรุปรวมลักษณะใหญ่ๆ ของที่มาแห่งอำนาจได้ 3 ลักษณะ คือ อำนาจหน้าที่
ที่ ทรัพยากรทางวัตถุ และทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุ

สิทธิอำนาจหรืออำนาจหน้าที่ (authority) คือสิ่งที่บุคคลหรือกลุ่มได้จากกฎเกณฑ์ อัน
เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม มีสถาบันทางสังคมรองรับ (legal-rational authority) ใน ความ
หมายของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เป็นอำนาจในระบบราชการ ในทัศนะของ ริชาร์ด โรส
(Richard Rose) จากการศึกษาโครงสร้างอำนาจในชุมชน ในทัศนะของ Thibault, Kelly และ
Sharp (1959) เห็นว่าสิทธิอำนาจเป็นที่มาอันสำคัญยิ่งของอำนาจจะนำไปสู่การยอมรับในฐานะผู้
มีอำนาจเหนืออย่างไม่มีข้อโต้แย้ง และ Hunter (1953) ให้ความสำคัญกับสิทธิอำนาจในฐานะที่
เป็นฐานอำนาจที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดเนื่องจากมีตำแหน่งอย่างเป็นทางการ (formal position)

ทรัพยากรทางวัตถุ (material resource) คือสิ่งที่คนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งมีอยู่มากกว่า คน
ทั่วๆ ไปในสังคม เช่น เงิน ทรัพย์สิน ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องการของคนในสังคม ปีเตอร์ บลู (Peter
Blau) เห็นว่าประโยชน์ที่สำคัญในการแลกเปลี่ยนคือประโยชน์ที่เห็นได้ชัดและสามารถให้ต่อผู้ที่
ยอมทำได้อย่างทันทีทันใดในลักษณะของการตอบโต้ และประโยชน์ที่มีลักษณะเป็นวัตถุที่
ตอบสนองความต้องการได้หลายอย่างจะมีความสำคัญมากกว่า คริสเบิร์ก (Krisberg, 1973)
เห็นว่าสิ่งสำคัญที่จะชี้ให้เห็นถึงอำนาจคือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

ทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุ (non-material resource) คือทรัพยากรที่ไม่ใช่วัตถุที่สามารถ จับ
ต้องได้แต่มีสภาพเป็นนามธรรม เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง ตำแหน่ง ความน่าเชื่อถือ เหล่านี้

เป็นปัจจัยที่จับต้องไม่ได้ (intangible factors) ในแง่ของ Sharp (1973) การยอมรับเข้าเป็นสมาชิกเป็นพื้นฐานของอำนาจที่กล่าวถึง (reference power) ในแง่ของ Chadwick (1976) ทักษะคิดใหม่ ความรู้ เป็นอำนาจแห่งความรอบรู้ (information power) ในแง่ของ French และ Raven ซึ่งเป็นฐานของ ผู้มีความสามารถ (expert power) ในทัศนะของ Raven (1959) และ ลักษณะเฉพาะตัว (charismatic) ของผู้นำในลักษณะเดียวกันกับที่เวเบอร์ (Max Weber) ระบุไว้

สถานการณ์ที่นำไปสู่การใช้อำนาจ หมายถึงเหตุการณ์ที่จะต้องมีการลงความเห็น การตัดสินใจ หรือการบังคับให้ผู้อื่นเห็นด้วยกับงานและปฏิบัติตามผู้ที่มีความสามารถจะจัดการกับปัญหาเหล่านั้นได้ การที่บุคคลหรือกลุ่มสามารถใช้อำนาจของตนได้นอกจากจะขึ้นกับปัจจัยเกี่ยวกับบุคลิกภาพและเศรษฐกิจ แล้วสภาพสังคมหรือสถานการณ์แวดล้อมก็มีส่วนในการส่งเสริมให้เกิดผู้นำที่มีอำนาจในการตัดสินใจ ผู้ที่เป็นผู้นำในสถานการณ์หนึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นผู้นำในสถานการณ์อื่นๆ ด้วย

กล่าวโดยสรุป ผู้มีอำนาจหมายถึงบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่อยู่ในองค์ประกอบดังต่อไปนี้ คือ

1. ผู้ที่มีฐานอำนาจจากแหล่งต่างๆ
2. ผู้ที่สามารถใช้อำนาจในลักษณะของพฤติกรรมแห่งอำนาจแบบต่างๆ
3. ผู้ที่เป็นผู้นำในสถานการณ์ที่นำไปสู่การใช้อำนาจ

อำนาจหน้าที่

อำนาจหน้าที่ (authority) เป็นคำที่รากศัพท์มาจากภาษาลาติน หมายถึง สิ่งซึ่งผู้ปฏิบัติงานทางการเมืองกล่าวอ้างในการใช้อำนาจของตน โดยอ้างถึงสถาบันการเมืองผู้ให้อำนาจตนเริ่มใช้ครั้งแรกในยุคโรมัน โดยผู้นำปฏิบัติงานให้กับอาณาจักรโรมันได้กล่าวถึง เมื่อใช้อำนาจในการปฏิบัติหน้าที่ สถาบันการเมืองที่อ้างถึงนั้นคือ สภาซีเนทของโรม (Friedrich, 1967 : pp.126 -127)

อำนาจหน้าที่เป็นสิ่งที่อ้างอิงกันเป็นทอดๆ ในการที่จะให้ความชอบธรรมในการใช้อำนาจนั้น เพราะสิ่งที่เป็นลักษณะพิเศษเฉพาะในความสัมพันธ์ของอำนาจหน้าที่คือประชาชนซึ่งไม่เพียงแต่จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของผู้มีอำนาจหน้าที่เท่านั้น แต่ยังเชื่อฟังผู้มีอำนาจหน้าที่โดยศรัทธา เพราะอำนาจหน้าที่มีความถูกต้องหรือชอบธรรม (Meyer, 1978 : p. 59)

สถาบันการเมืองต่างๆ ได้ถูกกำหนดให้มีอำนาจหน้าที่ เพราะเหตุว่าอำนาจหน้าที่เป็นสิ่งที่จำเป็นในการชี้ให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของสถาบันทางการเมืองใดๆ การใช้อำนาจของสถาบันทางการเมืองทั้งหลายได้กลายเป็นความถูกต้องและชอบธรรม เพราะอำนาจหน้าที่ที่แต่ละ

สถาบันเป็นอยู่ อำนาจหน้าที่จึงเป็นส่วนสำคัญของอำนาจเหมือนกับทรัพย์สินเป็นสิ่งสนับสนุน
 คำจูงต่อเงินตรา ทำให้เงินตรามีค่าที่มั่นคงและมีเสถียรภาพนั่นเอง (Parsons, 1965 : p. 335)

เราอาจให้ความหมายของอำนาจหน้าที่ได้ดังนี้

อำนาจหน้าที่ หมายถึงความสามารถที่จะกำหนดและบังคับใช้สิทธิและหน้าที่ซึ่งถือว่าเป็น
 เป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม และเมื่อมีการบังคับใช้ตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวแล้ว ผู้ที่ถูก บังคับจะ
 ต้องยอมตามหรือปฏิบัติตาม

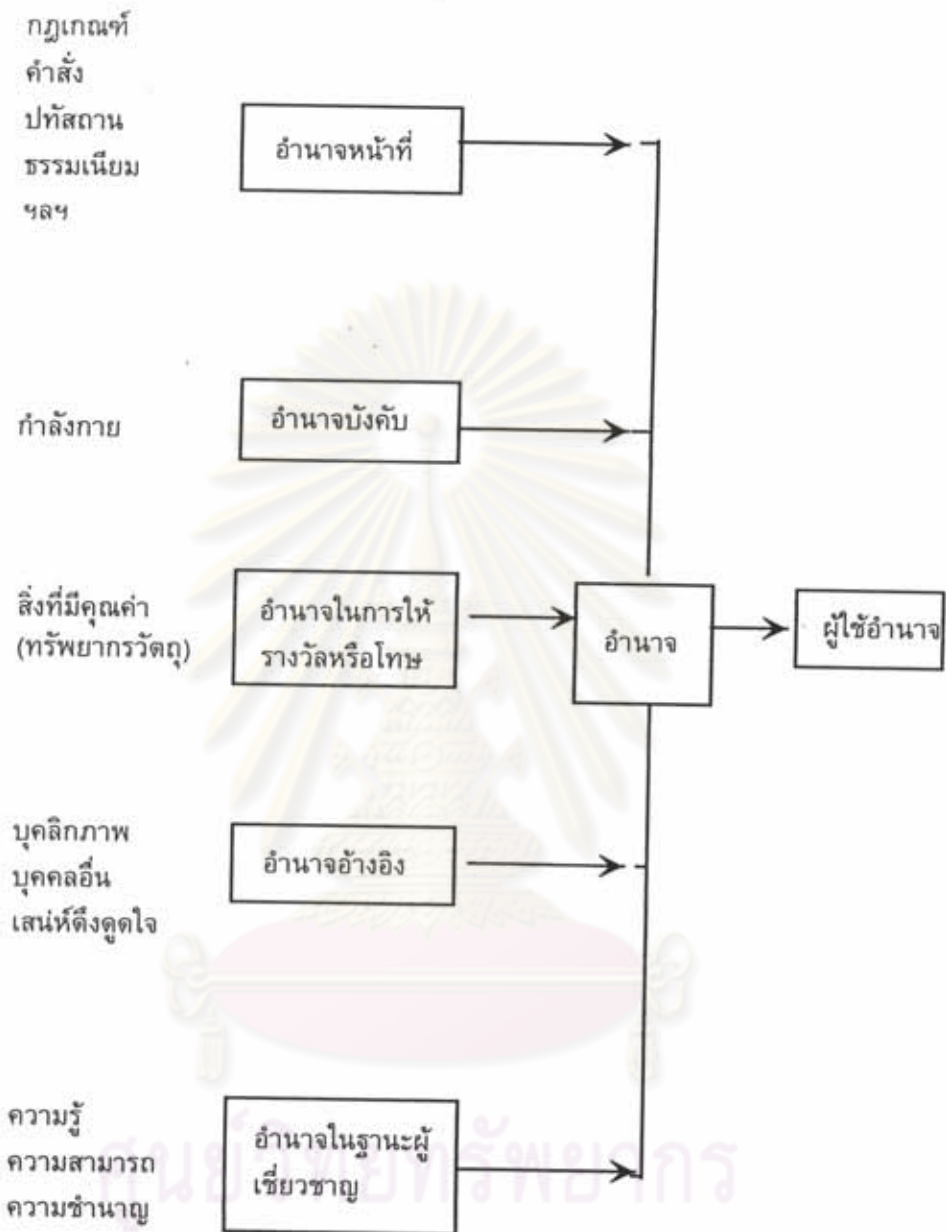
อำนาจหน้าที่แตกต่างจากอำนาจ (power) ในข้อที่ว่า อำนาจหน้าที่นั้นเป็นสิ่งที่บุคคลที่
 อยู่ภายใต้อำนาจหน้าที่จะต้องยอมรับ แต่อำนาจหมายถึงความสามารถที่จะบังคับให้ บุคคลอื่น
 ปฏิบัติตามอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าบุคคลนั้นจะยอมรับหรือไม่ก็ตาม และอำนาจหน้าที่นั้นมีความ
 ความชอบธรรม (legitimacy) หรือความชอบธรรมเพราะว่าชอบด้วยกฎหมายในขณะที่ความ
 ชอบธรรม ของอำนาจนั้นขึ้นอยู่กับ การยอมรับของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเป็นสิ่งสำคัญ

ดังนั้น ความเกี่ยวพันระหว่างแนวความคิดเรื่องอำนาจ (power) และอำนาจหน้าที่
 (authority) ซึ่งต้องนำมากล่าวไว้ด้วยกัน ก็เพราะลักษณะที่แตกต่างกันในเรื่องของความชอบ
 ธรรมนี้เอง จึงทำให้ที่มาแห่งอำนาจจากอำนาจหน้าที่มีความเด่นชัด และใช้ได้ผลตามความ
 ประสงค์มากที่สุด ดังนั้น ผู้มีอำนาจ (power) จึงมักจะพยายามทำให้อำนาจ (power) มีสภาพ
 เป็นอำนาจหน้าที่ (authority) ซึ่งทำให้เกิดเป็นแบบแผนต่างๆ ดังนี้ (Dahl, 1963, Friedrich,
 1963, Easton, 1967)

1. ทำให้เป็นชนบประเพณี (tradition) คือ ให้มีการปฏิบัติตามจนกลายเป็นความเคยชิน
2. ทำให้เป็นกฎหมาย (legal) กฎหมายมีความชอบธรรม เพราะเป็นวิถีปฏิบัติที่คนใน
 ระบอบยอมรับ
3. ทำให้มีลักษณะที่เป็นเหตุผล (rationality)
4. การโน้มน้าวโดยใช้บุคลิกลักษณะเป็นพิเศษส่วนบุคคล (charisma)

องค์ประกอบสำคัญของอำนาจหน้าที่ที่มีความสำคัญ 2 ประการคือ ตำแหน่ง (position)
 และบทบาท (role) ของบุคคลผู้ใช้อำนาจหน้าที่นั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลใดๆ มีระดับของ
 อำนาจและอิทธิพลแตกต่างกัน ทั้งนี้โดยขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำของบุคคลนั้นๆ เอง บุคคลที่อยู่ใน
 ตำแหน่งเดียว กันอาจมีอำนาจและอิทธิพลไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้เพราะบทบาทที่แต่ละคนแสดง
 ออกนั้นแตกต่างกัน ซึ่งจะ ได้กล่าวถึงรายละเอียดเรื่องนี้ในแนวคิดเรื่องอิทธิพลและชนชั้นนำ ดัง
 ที่จะได้กล่าวต่อไป

จากแนวความคิดเรื่องอำนาจทั้งหมดดังกล่าวแล้วใครที่จะแสดงให้เห็นแผนผังของ
 อำนาจ ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 2.1 แผนผังของแนวความคิดเรื่องอำนาจ

แนวความคิดเรื่องอิทธิพล

มีนักวิชาการชาวต่างประเทศหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่าอิทธิพลดังนี้

เอดเวิร์ด แบนฟิลด์ (Edward C. Banfield) กล่าวว่า อิทธิพล หมายถึง ความสามารถของบุคคลที่จะทำให้คนอื่น ๆ ปฏิบัติหรือมีความรู้สึกตามที่ตนต้องการ (Banfield, 1962 : p.3)

โรเบิร์ต ดาห์ล (Robert A. Dahl) อธิบายว่า อิทธิพลเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปฏิบัติ นั่นคือ ผู้หนึ่งสามารถจูงใจหรือทำให้ผู้อื่นปฏิบัติในสิ่งที่ตนมีเจตนา และโดยปกติแล้วถ้าปราศจากการจูงใจเหล่านั้น ผู้อื่นจะไม่ปฏิบัติในทางนั้นเลย แต่จะปฏิบัติไปในอีกทางหนึ่ง ดังนั้นอิทธิพลจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม สมาคม องค์กร หรือรัฐ นั่นเอง นอกจากนี้การใช้อิทธิพลของบุคคลฝ่ายหนึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งพฤติกรรมในที่นี้รวมถึงแนวโน้ม ความรู้สึก ทศนคติ และความเชื่อ รวมทั้งการกระทำต่างๆ ด้วย ดาห์ล จึงใช้ คำว่า อำนาจ (power) และ อิทธิพล (influence) ในลักษณะที่แทนที่กันได้

ปัจจัยที่ส่งเสริมให้บุคคลมีอิทธิพล

โรเบิร์ต ดาห์ล (Robert A. Dahl) กล่าวว่า สาเหตุที่บุคคลหรือกลุ่มมีอิทธิพลเหนือการตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้น เนื่องจากเหตุผลดังนี้คือ

1. บุคคลนั้นมีทรัพยากรทางการเมือง (political resource) อยู่ในความครอบครองมากกว่าบุคคลอื่น
2. แม้จะมีทรัพยากรทางการเมืองในความครอบครองเท่ากัน บุคคลบางคนใช้ทรัพยากรทางการเมืองได้มากกว่าคนอื่น ทำให้บุคคลนั้นมีอิทธิพลทางการเมืองเหนือคนอื่น
3. แม้จะมีทรัพยากรทางการเมืองในครอบครองเท่ากัน บุคคลบางคนสามารถใช้ทรัพยากรทางการเมืองได้ชำนาญหรือมีประสิทธิภาพมากกว่าบุคคลอื่น

การที่บุคคลบางคนใช้ทรัพยากรทางการเมืองมากกว่าคนอื่นก็เพราะต้องการผลประโยชน์มากกว่าคนอื่น ส่วนสาเหตุที่บุคคลมีความชำนาญในการใช้ทรัพยากรทางการเมืองมากน้อยต่างกันเนื่องมาจาก

- ก. ความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ
- ข. ความแตกต่างกันในโอกาสที่จะเรียนรู้
- ค. ความแตกต่างกันในเรื่องแรงจูงใจที่จะเรียนรู้

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าปัจจุบันที่ส่งเสริมให้บุคคลมีอิทธิพล คือ ทรัพยากรทางการเมือง ความสามารถ และความสนใจในการใช้ทรัพยากรทางการเมือง ทรัพยากรทางการเมืองในทัศนะ

ของโรเบิร์ต ดาห์ล (Robert A. Dahl) คือ ความมั่งคั่ง ชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล ความสามารถในการควบคุมข้อมูลต่างๆ ตำแหน่งสูงในทางสาธารณะ การได้รับความนิยมนจากประชาชนอย่างกว้างขวาง มีพรรคพวกบริวารที่มีวินัยและจงรักภักดี ตลอดจนควบคุมหน่วยงานที่ไวต่อการรับข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล (Dahl, 1963 : pp. 17-18)

หลักในการวิเคราะห์อิทธิพล

ดาห์ล กล่าวถึง หลักในการวิเคราะห์อิทธิพลไว้ดังนี้

1. พิจารณาในแง่ของสิ่งที่ปรากฏคืออิทธิพลที่ปรากฏอยู่จริงหรือที่เกิดขึ้นจริง (existence)
2. พิจารณาทิศทางแห่งอิทธิพล (direction) คือพิจารณาว่าผู้ใดมีอิทธิพลต่อผู้ใด
3. ในบางโอกาสต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์แห่งอิทธิพลหรือระดับแห่งอิทธิพล (relative influence) เช่น อาจมีคำถามว่า รัฐมนตรีคนใดในรัฐบาลที่มีอิทธิพลสูงที่สุด ชาติใดมีอิทธิพลมากที่สุด ความหมายในข้อนี้มุ่งหาปริมาณแห่งอิทธิพลและเปรียบเทียบขนาด หรือปริมาณของอิทธิพลของผู้นำอิทธิพลต่างๆ

อย่างไรก็ตาม การวัดระดับอิทธิพลนี้เป็นเรื่องยาก เพราะว่ามีการใช้อิทธิพลหลายแบบ และการแสดงออกซึ่งอิทธิพลนั้นไม่ชัดเจน เพราะอิทธิพลมักจะเป็นเรื่องของทางอ้อมมากกว่าทางตรง

หลักการวัดอิทธิพล

วิธีการที่จะวัดอิทธิพลมีอยู่ 5 วิธี คือ

1. พิจารณาการเปลี่ยนแปลงของฐานะ (position) ของผู้ที่ได้รับอิทธิพล หัวใจหรือหลักสำคัญของวิธีการขึ้นอยู่กับปริมาณการเปลี่ยนแปลง (amount of change) ซึ่งอาจวัดได้ด้วย การนับสิ่งที่เปลี่ยนแปลงว่ามีกี่อย่าง ก็ประเภท และเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหรือไม่การวัดอิทธิพลตามวิธีการนี้ควรวัดในเรื่องเดียวกัน และควรพิจารณาฐานะดั้งเดิม หรือความรู้สึกที่แท้จริงของบุคคลหรือกลุ่มคนที่ได้รับอิทธิพล ตลอดจนท่าที หรือจุดยืนของนักการเมือง หรือกลุ่มการเมืองที่ใช้อิทธิพลด้วย มิฉะนั้น ผลการเปรียบเทียบอิทธิพลอาจจะคลาดเคลื่อนไม่ตรงตามความเป็นจริง

2. พิจารณาจากปัจจัยทางจิตวิทยาของบุคคล ในการที่จะต้องปฏิบัติตามการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดจากการใช้อิทธิพล ปัจจัยทางจิตวิทยานี้ อาจจะเรียกว่ามูลค่าที่บุคคลอาจจะต้องสูญเสียในทางความรู้สึกนึกคิดหลักทั่วไปมีอยู่ว่า ถ้าบุคคลหรือกลุ่มใดต้องเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่บุคคลหรือกลุ่มนั้นถือว่าสำคัญ ก็คือว่าอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงมีมาก

3. ปริมาณของการเปลี่ยนแปลง เราอาจจะวัดอิทธิพลด้วยการศึกษาจากปริมาณของความแตกต่างกันของการยินยอมหรือยอมตามคำสั่งหรือการใช้อิทธิพลต่างๆ

4. ความแตกต่างในเรื่องขอบเขตของการมีปฏิริยาสนองตอบ หลักข้อนี้อธิบายได้ว่า

ก. การกระทำทุกอย่างที่จะเปรียบเทียบกันนั้นถือว่ามีลักษณะเดียวกัน

ข. มีการพิจารณาถึงผลที่เกิดจากการกระทำว่ามีขอบเขตกว้างขวางมากน้อยแค่ไหน

ค. ขอบเขตแห่งผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำนี้ หมายถึงการตอบสนองต่อการกระทำนั้นว่ามีมากน้อยประการใด

5. การเปรียบเทียบระดับอิทธิพลโดยพิจารณาจากจำนวนบุคคล ซึ่งมีปฏิริยาสนองตอบการใช้อิทธิพลนั้น

ก. ดูจำนวนบุคคลที่ยอมคล้อยตามอิทธิพลนั้น ถ้ามีผู้เห็นด้วยหรือยอมตามกับความคิดของนาย ก. มากกว่าจำนวนบุคคลซึ่งคล้อยตามความคิดนาย ข. นาย ก. ก็มีอิทธิพลมากกว่านาย ข.

ข. อย่างไรก็ตามก็ดี เพียงแต่จำนวนเท่านั้นยังไม่พอ จะต้องพิจารณาต่อไปว่า

(1) จำนวนบุคคลที่คล้อยตามอิทธิพลได้ทุกเรื่องหรือไม่

(2) พิจารณาดูว่าเป็นการคล้อยตามอย่างยิ่งหรือไม่ ซึ่งหมายความว่าผู้ที่เห็นด้วย แม้ในเรื่องที่เป็นการเปลี่ยนแปลงความคิดได้ตามอิทธิพลของผู้ใช้อิทธิพล ก็แสดงว่าผู้ใช้อิทธิพลนั้นมีอิทธิพลสูงยิ่ง แม้จำนวนผู้ที่คล้อยตามนั้นจะมีไม่มากก็ตาม

เกณฑ์พิจารณาความสำเร็จของการใช้อิทธิพล

การจะพิจารณาว่า ผู้ใดมีอิทธิพลภายในกลุ่มมากน้อยเพียงใดในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ดาร์ล กล่าวว่าจะต้องพิจารณาแบบแผนที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคลนั้นอย่างน้อย 6 ประการ ดังนี้คือ

1. เขาใช้อิทธิพลต่อใครบ้าง
2. เขาใช้อิทธิพลต่อบุคคลดังกล่าวในเรื่องใดบ้าง ทั้งนี้เพื่อทราบขอบเขตของอิทธิพล
3. เขาใช้วิธีการอะไรบ้างเพื่อให้มีอิทธิพลต่อคนอื่นๆ กล่าวคือ เป็นการศึกษาวิธีการใช้ทรัพยากรทางการเมืองนั่นเอง
4. อิทธิพลของเขาที่ใช้ต่อผู้อื่นได้รับความสำเร็จมากน้อยเพียงใด
5. เขาสามารถใช้อิทธิพลต่อผู้อื่นในเรื่องที่สำคัญหรือไม่
6. ในการใช้วิธีการต่างๆ เพื่อสร้างอิทธิพล เขาต้องสูญเสียอะไรไปบ้าง ผลที่ได้รับจากการใช้วิธีการดังกล่าวคุ้มค่างับสิ่งที่ต้องสูญเสียไปหรือไม่

ผลของการใช้อิทธิพล

จากแนวความคิดเรื่องอิทธิพลนี้สามารถกล่าวถึงผลของการใช้อิทธิพลได้ 4 ลักษณะ ดังนี้คือ

1. ไม่มีอิทธิพล ในกรณีที่ได้กระทำการลงไปเพื่อให้เป้าหมายเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนแต่การกระทำของฝ่ายแรกไม่บังเกิดผล คือไม่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติของเป้าหมายเลย หรือเป้าหมายยังคิดและกระทำตามปกติของตนอยู่ ก็คือว่าไม่มีอิทธิพล

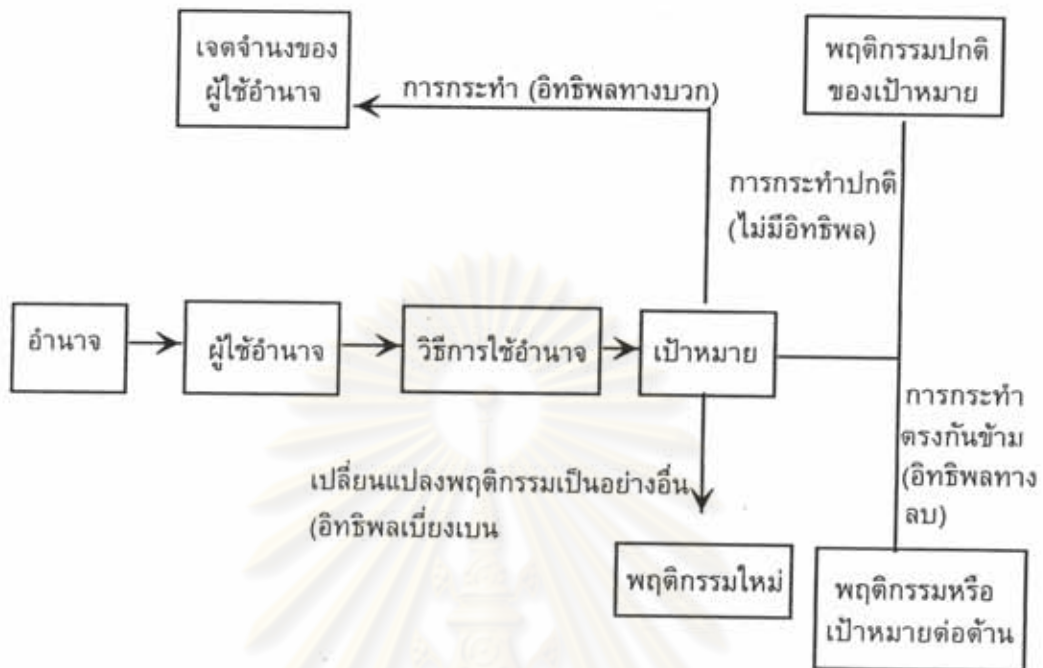
2. อิทธิพลเบี่ยงเบน หมายถึงได้กระทำการแล้ว และเป้าหมายได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติของตน แต่พฤติกรรมหรือทัศนคตินั้นไม่สอดคล้องหรือเกี่ยวข้องกับเจตจำนงของผู้ใช้อำนาจ

3. อิทธิพลทางบวก หรืออิทธิพลโดยปกติหมายถึง ได้มีการกระทำเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของผู้ใช้ และเป้าหมายได้กระทำตามเจตนารมณ์นั้น

4. อิทธิพลในทางลบ คือเกิดการเป้าหมายเปลี่ยนพฤติกรรมหรือทัศนคติของตนแต่เป็นการเปลี่ยนไปในทิศทางที่ตรงข้ามกับเจตนา ซึ่งมีลักษณะของการฝ่าฝืนหรือท้าทาย

วิลเลียม เอ กามาแมน (William A. Gaman) จึงเสนอว่าเราควรพิจารณาอิทธิพลในแง่ผลสุทธิ (net effects) คือหักลบผลล้างระหว่างความพยายามใช้อิทธิพลกับปฏิกิริยาต่อต้าน ถ้าความพยายามล้มเหลวก็คือว่าไม่มีอิทธิพล (Gaman, 1968 : p. 68)

เราสามารถที่จะเขียนภาพความสัมพันธ์ของอำนาจและอิทธิพล และแสดงถึงผลของการใช้อิทธิพล ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 2.2 ตัวแบบการใช้อิทธิพล

วิธีการใช้อิทธิพลที่ต้องอาศัยอำนาจเป็นพื้นฐาน

วิธีการใช้อิทธิพลนั้นอาจจำแนกออกได้เป็นวิธีการต่างๆ มากมาย ทั้งโดยใช้วิธีการโดยตรงและวิธีการโดยอ้อม อย่างไรก็ตาม การจะใช้อิทธิพลได้ต้องมีฐานอำนาจรองรับ ดังนั้นการที่บุคคลใดจะใช้อิทธิพล บุคคลนั้นต้องมีฐานอำนาจอยู่แล้ว การใช้อิทธิพลจากฐานอำนาจประเภทต่างๆ มีดังนี้

1. การใช้อำนาจหน้าที่ เป็นการอ้างหน้าที่ หลักการ แนวธรรมเนียมปฏิบัติ ประเพณี ระเบียบกฎเกณฑ์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ซึ่งการใช้อำนาจหน้าที่นี้เป็นวิธีการหรือเครื่องมือที่สำคัญยิ่งของชนชั้นนำทางการเมือง ซึ่งเป็นผู้มีตำแหน่งอย่างเป็นทางการและสถาบันทางการเมือง เป็นสิ่งที่รองรับการใช้อำนาจหน้าที่ของชนชั้นนำทางการเมืองเหล่านี้

2. การใช้อำนาจในการให้รางวัลและการลงโทษ เป็นการใช้อิทธิพลโดยอาศัยสิ่งที่มีคุณค่า มาเป็นแรงกระตุ้นให้เป้าหมายกระทำการตามเจตนาของตนของผู้ใช้อำนาจ เป็นเรื่องของการได้เสียผลประโยชน์ประเภทต่างๆ

3. การใช้กำลัง เป็นการสร้างอิทธิพลโดยวิธีรุนแรง หรือคุกคามว่าจะใช้วิธีรุนแรงซึ่งมักจะใช้โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อก่อให้เกิดความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินของเป้าหมายเป็นสำคัญ

4. การใช้อำนาจอ้างอิง วิธีการใช้อิทธิพลแบบนี้แสดงออกหลายรูปแบบ จุดสำคัญคือความผูกพันระหว่างเป้าหมายกับสิ่งที่ใช้อ้างอิง ซึ่งอาจเป็นผู้ใช้อำนาจหรือผู้อื่นก็ได้ ทั้งนี้โดยอาศัยความรักความชื่นชม ความเมตตาสงสาร ความเกรงอกเกรงใจ เป็นต้น วิธีสร้างอิทธิพลแบบนี้จึงเป็นไปในทำนองชักชวนโน้มน้าวมากกว่าคุกคาม เป็นเรื่องที่อาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวมากกว่า

ในสภาพความเป็นจริงนั้น การใช้อิทธิพลได้ในลักษณะแล้วแต่พื้นฐานของอำนาจสถานการณ์และผู้ที่เป้าหมาย แต่อาจยกกรุปธรรมของการใช้อิทธิพลได้ในลักษณะต่างๆ กันเป็นตัวอย่างได้ ดังเช่น

1. การข่มขู่คุกคามว่าจะใช้กำลัง เช่น การขู่ว่าจะทำร้ายถึงชีวิต
2. การใช้เหตุผลและข้อเท็จจริง เช่น การใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตนต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา
3. การใช้อิทธิพลในลักษณะชักชวน เช่น การแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จที่เกิดขึ้นแล้ว
4. การแลกเปลี่ยนประโยชน์ที่แต่ละฝ่ายต้องการ เช่น ผลประโยชน์ทางวัตถุหรือชื่อเสียง
5. การบีบบังคับให้ต้องยอมตาม เช่น การแบล็คเมล์
6. การบิดเบือนข่าวสารข้อมูล เช่นการโกหกให้หลงเชื่อในข้อเท็จจริงใด เหล่านี้เป็นต้น

แนวคิดเรื่องชนชั้นนำ

แนวคิดเรื่องชนชั้นนำมีรากฐานอยู่บนแนวความคิดเรื่องการแบ่งชั้นทางสังคม (social stratification) อันเป็นแนวความคิดทางสังคมวิทยา ซึ่งให้ความหมายว่าเป็นการจัดคนในสังคมออกเป็นกลุ่มที่มีความไม่เสมอภาคกัน หรือลดหลั่นต่างกันตามฐานะ ตำแหน่งที่ไม่เท่าเทียมกันในด้านอำนาจ ทรัพย์สิน การประเมินค่าทางสังคม และความพึงใจในด้านจิตใจ

แนวความคิดทางทฤษฎีเรื่องผู้นำ เริ่มเห็นชัดเจนจากการศึกษาอันปรากฏเป็นผลงานของ วิลเฟรโด ปาเรโต (Vilfredo Pareto, 1935) และ เกตาโน มอสคา (Gaetano Mosca, 1965) กล่าวถึงผู้นำในคำว่า Governing Elite (ชนชั้นในการปกครอง) โดยแสดงถึงคุณสมบัติที่ไม่เท่าเทียมกันของแต่ละบุคคลในทุกหนแห่งของชีวิตในสังคม ส่วน มอสคา กล่าวว่าในทุกสังคมจะมีคน 2 กลุ่มคือ ชนชั้นผู้ปกครองและถูกปกครอง โดยที่พวกแรกเป็นผู้ควบคุมและบงการในลักษณะที่เป็นการควบคุมทางกฎหมาย การตัดสินใจ การอาศัยความรุนแรงมากบ้างน้อยบ้าง อำนาจของชนกลุ่มน้อยเหล่านี้เป็นสิ่งที่แต่ละคนในชนส่วนใหญ่ไม่อาจจะต่อต้านได้ และโดยข้อ

เท็จจริงแล้ว ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ประกอบขึ้นด้วยบุคคลแต่ละคนที่เป็นชนชั้นนำ ซึ่งปรากฏว่าเป็นผู้มีอิทธิพลอย่างมากภายในสังคมที่เขาอาศัยอยู่

ความหมายของผู้นำ

มีนักทฤษฎีหลายท่านได้กล่าวถึงความหมายของผู้นำเอาไว้ดังนี้

เลนโซว์สกี (Lenczowski) ได้ให้ความหมายผู้นำ คือคนกลุ่มน้อยซึ่งเป็นผู้มีสติปัญญาและความมั่งคั่งเป็นกลุ่มซึ่งประกอบด้วยบุคคลซึ่งมีความพิเศษเหนือกว่าผู้อื่นในด้านต่างๆ (Lenczowski, 1975 : p.1)

เอทซีโอนิ (Etzioni) ได้ให้ความหมายผู้นำ คือคนกลุ่มน้อยที่มีอำนาจหรือกลุ่มบุคคลใด ๆ ก็ตามในสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญและมีชื่อเสียง อาจรวมถึงบุคคลหลายอาชีพด้วยกัน บุคคลที่มีตำแหน่งสูงมีอำนาจหน้าที่ในราชการ อาจเรียกได้ว่าเป็นผู้นำที่มีอำนาจ (power elite) (Etzioni, 1961 : p.89)

เวมโฮเนอร์ (Wehmhoener) ให้ความหมายผู้นำ หมายถึงชนกลุ่มน้อยในสังคมซึ่งเป็นผู้ควบคุมทรัพย์สินส่วนใหญ่หรือผู้ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมในระดับสูงเป็นผู้ที่มีอิทธิพลไม่ว่าทางตรง หรือทางอ้อมในขบวนการตัดสินใจซึ่งมีผลต่อสมาชิกของสังคม (Wehmhoener, 1975 : p. 83)

ฟริตริช (Friedrich) ได้ให้ความหมายผู้นำ คือผู้ที่มีอำนาจมากในกลุ่มผู้นำ คือคนที่ทำหน้าที่ทางเทคนิค เช่น นักกฎหมาย แพทย์ เพราะเทคนิคนั้นมีคุณค่าในทางการปกครอง (Friedrich, 1963 : p. 321)

ลาสเวลล์ และคณะ (Lasswell and others) ได้ให้ความหมายว่าผู้นำคือผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งสูงอยู่ในสังคมใดๆ (Lasswell, and Kaplan, 1976 : p. 6)

พูทนาม (Putnam) ได้ให้ความหมายว่าผู้นำคือผู้ที่แสดงออก กระทำการและปฏิบัติการงานในทางการเมืองและการปกครองมากที่สุดในกลุ่มชนนั้นๆ และผู้นำที่มีอำนาจทางการเมืองมากกว่า ผู้อื่นเรียกได้ว่าเป็นผู้นำทางการเมือง (Putnam, 1976 : p. 3-4)

โดยสรุปแล้ว ผู้นำหรือชนชั้นนำมีภาพรวมของความหมายได้ดังนี้คือ

1. เป็นที่มีทรัพยากรทางการเมือง อันได้แก่ อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่ ชื่อเสียง และทรัพย์สินสมบัติ ความรู้ความสามารถ เป็นต้น
2. ผู้นำเป็นคนกลุ่มน้อยในสังคมซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจ
3. เป็นผู้ที่สามารถใช้อำนาจและอิทธิพลในสังคม

ในการศึกษานี้จะถือว่าผู้นำมีลักษณะ 3 ประการ ดังที่กล่าวมานี้

ประเภทของผู้นำทางการเมือง

ในทัศนะของ วิลเฟรโด ปาเรโต (Vilfredo Pareto, 1935 : pp. 1423-1424) ได้จำแนกผู้นำออกเป็น 2 พวก คือ ชนชั้นนำในการปกครอง (governing elite) และชนชั้นนำที่ไม่มีส่วนในการปกครอง (nongoverning elite) ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ เกตาโน (Gaetano Mosca, 1965 : p.50) ที่ว่า ชนชั้น ผู้ปกครองซึ่งมีจำนวนน้อยในสังคม แต่ควบคุมหน้าที่ต่างๆ ทางการเมืองทั้งหมดผูกขาดอำนาจ และเป็นผู้ที่ได้เปรียบจากผลที่อำนาจนำมาให้

การกำหนดชนชั้นนำ หรือการศึกษาโครงสร้างอำนาจท้องถิ่น

การศึกษาว่าใครเป็นชนชั้นนำในท้องถิ่นใด และชนชั้นนำเหล่านี้มีความสัมพันธ์ทางอำนาจกันอย่างไร ใครมีอำนาจอิทธิพล ใครปกครองชุมชน ตลอดไปจนถึงการพิจารณาว่าชนชั้นนำในท้องถิ่นนั้นมีปัจจัยอะไรที่สำคัญที่ผลักดันให้คนกลุ่มนี้ขึ้นมาเป็นชนชั้นนำ หรือบรรดาปัจจัยเหล่านี้ปัจจัยใดอธิบายการเป็นชนชั้นนำมากที่สุด การพิจารณาประเด็นเหล่านี้เรียกได้ว่าการศึกษาโครงสร้างอำนาจท้องถิ่น (community power structure) และจากการศึกษาโดยทั่วไปจะพบว่า อำนาจ ทรัพย์สิน และตำแหน่งหน้าที่เป็นสิ่งที่อธิบายการเป็นชนชั้นนำได้มากที่สุด (ระดม, 2526 : หน้า 14) วิธีการหาชนชั้นนำมีแนวทางหลัก 3 แนว คือ การระบุตัวชนชั้นนำโดยพิจารณาจากตำแหน่ง (position technique) ซึ่งถือว่าบุคคลที่มีตำแหน่ง สำคัญๆ ในองค์กรต่างๆ คือ ชนชั้นนำ ทั้งนี้อาจเป็นผู้มีตำแหน่งในองค์กรทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ หรือธุรกิจ ราชการ ศาสนา เป็นต้น ทั้งนี้เพราะถือว่าคนที่ดำรงตำแหน่งสำคัญดังกล่าวควบคุมทรัพยากรและการตัดสินใจของชุมชน นอกจากนี้ยังมีวิธีการระบุชนชั้นนำโดยพิจารณาจากชื่อเสียง (reputational technique) โดยถือว่าคนที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในท้องถิ่น เป็นการให้บุคคลอื่นรอบข้างชนชั้นนำเหล่านั้นเป็นผู้พิจารณา ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อที่ว่าใครก็ตาม จะเป็นชนชั้นนำได้ และอำนาจจะต้องได้รับการยอมรับยกย่องจากสมาชิกเป็นสำคัญ ทั้ง 2 วิธีการ ดังกล่าว เป็นแนวความคิดของนักวิชาการสำนักชนชั้นนิยม (elite school) ในขณะที่สำนักพหุนิยม (pluralist school) เชื่อว่าการเมืองเป็นเรื่องของการแข่งขันระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่ส่งตัวแทนเข้ามาเจรจาต่อรอง เมื่อผลประโยชน์ได้รับความกระทบกระเทือน แนวคิดนี้เสนอการพิจารณาโครงสร้างอำนาจ จากกระบวนการตัดสินใจในปัญหาสำคัญๆ โดยดูว่าใครเข้าร่วมตัดสินใจ ใครได้ ใครเสีย ในผลของการตัดสินใจในปัญหาท้องถิ่นที่สำคัญๆ และใครได้ประโยชน์มากที่สุดและครอบงำในผลของการตัดสินใจดังกล่าวบุคคลเหล่านี้คือผู้มีอำนาจเป็นชนชั้นนำ

ทั้ง 3 วิธีการศึกษาชนชั้นนำนี้ล้วนมีข้อเด่นข้อด้อยในตัวเอง ซึ่งในเรื่องนี้ยังไม่มีการยืนยันอย่างชัดเจนเลยว่าวิธีการใดไม่ถูกต้องและใช้ไม่ได้ ความขัดแย้งดังกล่าวยังคงมีอยู่ต่อไปว่าวิธีการของคนเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือ ผลของความเห็นไม่ลงรอยในความคิดเรื่องโครงสร้างอำนาจดังกล่าวนี้ ทำให้นักวิชาการแต่ละสำนักยอมรับ หรือมีวิธีการศึกษาโครงสร้างอำนาจที่แตกต่างกันในแง่ของวิธีการระบุตัวชนชั้นนำ และต่างฝ่ายต่างปฏิเสธวิธีการของสำนักตรงกันข้าม

ผู้นำทางการเมืองกับแรงจูงใจ

โรเบิร์ต ดาห์ล (Robert A. Dahl) เห็นว่าโดยปกติแล้วมนุษย์ทุกคนอยู่ในฐานะที่จะใช้ทรัพยากรทางการเมือง แต่ว่ามนุษย์มีวัตถุประสงค์มากมาย และโดยที่มนุษย์มีวิธีการใช้ชีวิตต่างๆ กันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว การใช้ทรัพยากรของมนุษย์ใช้ว่าเพื่อต้องการใช้อำนาจเสมอไป แต่ว่าผู้แสวงหาอำนาจต้องการใช้ทรัพยากร เนื่องจากเหตุผลดังนี้ (Dahl, 1961 : p. 87)

1. มนุษย์แสวงหาอำนาจ เพื่อที่จะเป็นเจ้าของทรัพยากรโดยต้องการที่จะเป็นผู้รักษาผลประโยชน์ของประชาชนทุกคน รักษาความเป็นธรรมให้กับทุกคน รักษาผลประโยชน์นี้ให้กับรัฐหรือแสวงหาอำนาจเพื่อตอบสนองความต้องการของจิตใจ เสรีภาพ และเพื่อความสุข

2. มนุษย์แสวงหาอำนาจโดยจิตสำนึกเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนเอง

3. มนุษย์แสวงหาอำนาจโดยมีแรงจูงใจจากจิตใต้สำนึก ในประเด็นนี้ ลาสเวลล์ (Lasswell, 1948 : pp.81-90) สรุปว่า ผู้แสวงหาอำนาจทางการเมืองมีความต้องการใช้อำนาจเพื่อชดเชยสิ่งที่ขาดไปทางจิตใจในวัยเด็ก คนเหล่านี้จะได้รับความกระทบกระเทือนทางใจและจะประมาณค่าของตัวเองต่ำลงไป ต่อมาเมื่อเป็นผู้ใหญ่คนเหล่านี้เรียนรู้ที่จะยกระดับคุณค่าของตนเองด้วยวิธีการตั้งเป้าหมายในเรื่องอำนาจ มีความเชื่อว่าด้วยวิธีการแสวงหาอำนาจ เขาสามารถที่จะสร้างตนเองให้ดีขึ้นได้ และด้วยเหตุนี้เองการสร้างความรัก ความเชื่อถือ หรือหากเขาสามารถที่จะเปลี่ยนทัศนคติของผู้อื่นที่มีต่อเขาได้ด้วยอำนาจ ความเห็นใจ ความรัก และความศรัทธา จะเกิดขึ้นในครอบครัวของเขาพฤติกรรมบางส่วนเท่านั้นที่ต้องการแรงกระตุ้นโดยมีมโนธรรมและเหตุผล ในทางตรงข้ามแรงจูงใจจำนวนมากก็เป็นสิ่งที่ไร้มโนธรรม ผู้แสวงหาอำนาจไม่มีความจำเป็นอันใดที่จะต้องเข้าใจว่าเหตุใดเขา จึงแสวงหาอำนาจ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับคนทั่วไปแล้วผู้แสวงหาอำนาจมีความคิดและความรู้สึกคือ

- 3.1 ให้คุณค่าอย่างสูงกับการมีอำนาจ
- 3.2 ต้องการใช้อำนาจและสิ่งที่มีคุณค่าอื่นๆ สำหรับตนเอง
- 3.3 มีความต้องการอย่างน้อยที่สุดคือความเชี่ยวชาญในการใช้อำนาจ

ผู้นำกับแรงจูงใจในการแสวงหาชื่อเสียงเกียรติยศ

คนส่วนมากต้องการมีสถานภาพอันได้แก่ ฐานะหรือตำแหน่งระดับหนึ่งในหมู่เพื่อนฝูงของตน อย่างน้อยที่สุดคนที่เป็นที่รักให้ทำตนอยู่ในฐานะที่คนอื่นคิดถึงแต่ตนในแง่ดี ให้ได้รับความนับถือจากคนในหมู่ที่ตนรู้จัก และไม่ต้องการให้คนอื่นเห็นว่าตนต่ำต้อย ถ้าความต้องการอย่างนี้มีแรงจูงใจ ผู้นั้นอาจต้องการที่จะได้รับตำแหน่งที่สูงที่สุดในชุมชนของตน ในอาชีพของตน หรือในมาตรฐานการเปรียบเทียบอื่นๆ ประนอม สโรชสมาน กล่าวไว้ว่า แรงขับทางสถานภาพ (status drive) เป็นความปรารถนาที่จะให้คนอยู่ ณ ตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใด เราต้องการที่จะได้รู้ว่าใครอยู่เหนือตน และใครอยู่ต่ำกว่าตน ซึ่งจะได้นำปฏิบัติตน อย่างเหมาะสม ทั้งนี้ระบบของตำแหน่งแตกต่างกันไปตามชุมชน ไม่ว่าจะเป็ชุมชนใด ทั้งเก่าแก่และปัจจุบันมีระบบตำแหน่งหรือฐานะ (status system) ของตนเองทั้งสิ้น

สิ่งอื่นที่เกี่ยวข้องโดยใกล้ชิดกับฐานะหรือตำแหน่งคือ เกียรติยศ (prestige) และอำนาจ (power) ความต้องการที่จะได้มีชื่อเสียง คือความต้องการที่จะรู้สึกได้ว่าตนเหนือผู้อื่น ความต้องการที่จะได้มีอำนาจก็คล้ายๆ กันแต่ไม่เหมือนกันทีเดียว มีคนบางคนที่มีชื่อเสียงไม่ใส่ใจกับความมีชื่อเสียง แต่ทะเยอทะยานที่จะมีอำนาจเหนือพวกพ้อง บางคนอาจไม่มีชื่อเสียงได้เลย แต่กำอำนาจต่างๆ ไว้ในมือ วิธีการแบบนี้แสดงให้เห็นถึงผลของความต้อการมีสภาพภาพในวิธีการที่แตกต่างกันออกไป

ฐานะหรือตำแหน่งเป็นจุดมุ่งหมายทุกขัตยภูมิ ที่มีเพื่อตอบสนองแรงจูงใจขั้นมูลฐานมากมาย คนที่มีสถานภาพอย่างหนึ่งสามารถที่จะคาดหวังได้ว่าทำเงินได้ขนาดหนึ่ง มีชีวิตได้แบบหนึ่ง และได้รับ การปฏิบัติจากคนอื่นอย่างหนึ่ง ดังนั้น สถานภาพสามารถประกันให้เราได้ไม่มากนักน้อยกว่าบุคคลอาจตอบสนองความต้องการอื่นๆ ได้ระดับหนึ่ง

ผู้นำกับแรงจูงใจในการรักษาผลประโยชน์ของตนเอง

เอิร์นเนสต์ ฮิลการ์ด (Ernest R. Hilgard) ได้นิยามแรงจูงใจทางความสำเร็จว่าเป็นแรงจูงใจชนิดหนึ่งที่ทำให้บุคคลมีการกระทำเพื่อบรรลุเป้าหมาย (goal) ด้วยมาตรฐานอันดีเยี่ยม (Hilgard, 1967 : p. 153)

จอห์น แอทกินสัน (John W. Atkinson) กล่าวถึง แรงจูงใจทางความสำเร็จในลักษณะของสมรรถนะ (capacity) ต่อการรับเอาความภาคภูมิใจในความสำเร็จ (Atkinson, 1961 : p. 241)

คาร์ล แบคแมน (Carl W. Backman) และพอล ซีคอร์ด (Paul F. Secord) กล่าวว่า ถ้ามีการทำทหายเกี่ยวกับมาตรฐานของการปฏิบัติ แต่ละคนจะต้องตอบสนองต่อเหตุการณ์แตกต่าง

ต่างกัน บุคคลที่ตั้งมาตรฐานของตัวเองไว้สูงจะพยายามอย่างมากเพื่อให้ได้มาตรฐาน ส่วนบุคคลที่ไม่ได้รับตั้ง มาตรฐานสำหรับตนเองก็จะมี ความพยายามน้อยและมีความรู้สึกเฉยๆ ต่อความสำเร็จตามมาตรฐาน ที่ตั้งไว้ บุคคลพวกนี้จะมีแรงจูงใจทางความสำเร็จแตกต่างกัน (Backman and Secord, 1964 : p.568)

เดวิด แมคเคลแลนด์ (David McClelland) พบว่ามนุษย์เรามีระดับของความ ต้องการความสำเร็จแตกต่างกัน และสิ่งที่บอกถึงความแตกต่างนี้คือแรงจูงใจทางความสำเร็จ

จากนิยามข้างต้นพอจะสรุปได้ว่าแรงจูงใจนี้คือแรงจูงใจที่จะทำอะไรขึ้นมาให้ได้ หรือได้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่คนทำได้หลีกเลี่ยงความล้มเหลว ในบางวัฒนธรรมโดยเฉพาะวัฒนธรรมที่เจริญแล้ว บุคคลจะได้รับการสั่งสอนให้พยายามประสบความสำเร็จในสิ่งหนึ่งสิ่งใด อาจจะเป็นการหาเงินให้ได้มาก ทำงานที่ใช้ความรู้สูง โดยผู้นั้นจะต้องทำงานหนักและอดสาหัส เพื่อที่จะให้ได้สิ่งนั้นมา แต่ก็ได้หมายความว่า จะต้องเป็นเช่นนี้ไปทุกวัฒนธรรม

ความรุนแรงของแรงจูงใจที่จะทำอะไรได้สำเร็จนี้มีส่วนคล้ายกับแรงจูงใจทุกขัตติยภูมิอื่นๆ ตรงที่แต่ละบุคคลมีต่างกันมาก ในบางคนแรงจูงใจที่จะให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่คนทำมีความรุนแรงมาก ซึ่งเรียกว่าระดับบันดาลใจ (level of aspiration) สูง ขณะที่บางคนอาจจะเรียกได้ว่าต่ำมาก แต่อย่างไรก็กล่าวได้ว่าทุกคนมีแรงจูงใจนี้อยู่ในระดับหนึ่ง (ประนอม, 2520 : หน้า 24)

โรเบิร์ต เลน (Robert E. Lane) กล่าวว่า การที่บุคคลเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับสูง เนื่องมาจากการกระตุ้นเตือนที่มากขึ้น และเพราะผลประโยชน์นั่นเอง โดยมนุษย์จะลอกเลียนแบบความคิดและการแสดงกิจกรรมเพื่อการกินคืออยู่ดีด้านวัตถุ มนุษย์จะปกป้องทรัพย์สินของตนเองให้เกิดความมั่นคงยิ่งขึ้น มีรายได้ที่แน่นอน ซึ่งหากจะพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับการเมืองจะต้องพิจารณาจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไปสู่การเมือง จากจุดนี้ปัจจัยเรื่องความทะเยอทะยานจึงลดน้อยลง การพิจารณาถึงการจำแนกธรรมชาติของความพึงพอใจจะบรรลุได้ก็โดยการพิจารณาเรื่องการเมืองจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (Lane, 1959 : pp. 99-103)

เลน (Lane) เห็นว่าการที่มนุษย์ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง เพราะมีความต้องการในสิ่งสำคัญหรือทรัพยากร 6 ประการคือ

1. มนุษย์หาทางที่จะเพิ่มความอยู่ดีกินดีทางเศรษฐกิจหรือทางด้านวัตถุ รายได้ ทรัพย์สินและความมั่นคงปลอดภัยทางเศรษฐกิจ โดยใช้กลไกทางการเมือง (political means)
2. มนุษย์ต้องการมีพวกพ้อง ต้องการความรักใคร่และมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่น
3. มนุษย์หาทางที่จะทำความเข้าใจเรื่องโลก ตลอดจนสาเหตุที่เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งมีอิทธิพลต่อมนุษย์ (ต้องการศึกษาหาความรู้)

4. มนุษย์หาทางลดความตึงเครียดภายในจิตใจของตน โดยเฉพาะแรงกระตุ้นจากความก้าวร้าวและแรงกระตุ้นในทางเพศ โดยการแสดงออกทางการเมือง (political expression)

5. มนุษย์ต้องการมีอำนาจเหนือบุคคลอื่น โดยผ่านช่องทางการเมือง (political channels)

6. มนุษย์หาทางรักษาไว้ซึ่งความภาคภูมิใจในตัวเอง (self esteem) และพยายาม ปรับปรุงให้มีมากยิ่งขึ้น (ความต้องการด้านสถานภาพ ชื่อเสียง และความเคารพ) โดยผ่านกิจกรรมทางการเมือง (political activities)

ทั้งนี้เป็นที่สังเกตได้ว่าสมาชิกของระบบการเมืองแต่ละแห่ง ก็พยายามแสวงหาอำนาจทางการเมือง เพื่อจะได้มีอิทธิพลเหนือนโยบายและการตัดสินใจของรัฐบาล ซึ่ง โรเบิร์ต ดาห์ล ได้ตั้งข้อสังเกตว่า อิทธิพลทางการเมืองถูกแจกแจงโดยไม่เท่าเทียมกันในบรรดาสมาชิกของระบบการเมือง ฉะนั้นการแสวงหาอำนาจและการที่จะมีอำนาจนั้นย่อมจะมีวิธีการไม่เหมือนกัน ผู้แสวงหาอำนาจบางคน อาจจะไม่ประสบความสำเร็จ ถึงแม้ว่าจะได้ใช้ความพยายามแล้วก็ตาม แต่บางคนที่มีอำนาจอยู่ในมือ แล้วอาจจะไม่แสวงหาอำนาจ เนื่องจากคนเหล่านี้มีอำนาจโดยการสืบทอดจากบรรพบุรุษ

อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า

1. เหตุใดบางคนจึงแสวงหาอำนาจมากกว่าคนอื่น ๆ
2. เหตุใดบางคนจึงได้รับอำนาจมากกว่าคนอื่น ๆ

คำตอบก็คือ อาจเป็นไปได้ในลักษณะที่ เลน (Lane) สรุปไว้ดังกล่าวแล้ว โดยยืนอยู่บนความเชื่อพื้นฐานที่ว่าอำนาจเป็นวิถีทางและเป้าหมาย (means and ends) ในตัวเอง และเพราะอำนาจคือกุญแจแห่งการได้มาซึ่งสิ่งที่มีคุณค่าในทางการเมือง (Deustch, 1974 : p. 23)

ผู้นำทางการเมืองไทยกับแรงจูงใจในการเข้าสู่การเมือง

อีเวอร์ (H. D. Evers) และ ซิลคอค (T. H. Silcock) แบ่งชนชั้นนำไทยออกเป็นกลุ่มต่างๆ คือ ข้าราชการ พ่อค้า นายธนาคาร นักธุรกิจ และกลุ่มทหาร นอกจากนี้ก็มีชนชั้นนำอื่นๆ อีก เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันสงฆ์ พวกผู้เชี่ยวชาญแต่ละสาขาอาชีพ (Ever and Silcock, 1965 : pp. 84-104) การเป็นข้าราชการตั้งแต่ระดับต่ำถึงระดับสูง ซึ่งเป็นหนทางแห่งการไต่เต้า ตามขั้นบันไดของสังคม และการเป็นข้าราชการก็เพื่อจะเป็นเจ้าคนนายคน

ชนชั้นนำกลุ่มที่สอง คือนักธุรกิจในฐานะที่คนเหล่านี้เป็นผู้ควบคุมการผูกขาดการค้าที่สามารถใช้เงินให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการได้

ชนชั้นนำกลุ่มที่สาม คือกลุ่มทหารซึ่งเป็นผู้มีอำนาจทางการเมืองที่แท้จริง สามารถใช้อำนาจจัดการทุกอย่างได้ พ่อค่านักธุรกิจที่ต้องการทำการค้าโดยราบรื่นจึงต้องการผู้สนับสนุนทางการเงิน แก่ผู้มีอำนาจทางการเมืองด้วยการแบ่งผลกำไรจากการค้าและตำแหน่งในองค์การให้เพื่อเป็นหลักประกันว่าอำนาจอื่นจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับกิจการของตน และจะทำให้สามารถแสวงหากำไรและผูกขาดทางการค้าได้ และจากสภาพของการปกครอง ผู้ที่ปกครองมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ระบบราชการก็เปิดช่องให้ข้าราชการสามารถให้อำนาจหน้าที่ของตนไปเอารัดเอาเปรียบประชาชน พ่อค้ารายย่อยหรือไม่เช่นนั้นข้าราชการจะร่วมกันกับนักธุรกิจใหญ่ๆ โกงกินเบียดบังผลประโยชน์ของชาติ

อาร์โนลด์ เวมโฮเนอร์ (Arnold Wehmhoener) เห็นว่าผู้นำไทยที่สำคัญที่สุดมีอยู่ 3 กลุ่ม คือ ทหาร ข้าราชการ และนักธุรกิจ ซึ่งเป็นผู้ที่ควบคุมทรัพย์สิน มีสถานภาพทางสังคม และมีอำนาจทางการเมือง ไม่ว่าผู้ใดจะเป็นชนชั้นนำก็ตาม แต่ในการเข้ามามีบทบาทในทางการเมืองการปกครอง ของชนชั้นนำเหล่านั้นล้วนมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นสำคัญ (Wehmhoener, 1975 : p.85)

ผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น

ผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "เจ้าพ่อ" สมบัติ จันทรวงศ์ ได้เขียนบทความเรื่องบทบาทของเจ้าพ่อท้องถิ่นในเศรษฐกิจและการเมืองไทย โดยได้อธิบายความหมายของเจ้าพ่อ ความเป็นมาของเจ้าพ่อ และบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของเจ้าพ่อไทยในทศวรรษหน้าได้น่าสนใจมาก ดังนี้

ความหมายของเจ้าพ่อ

คำว่าเจ้าพ่อนั้นน่าจะอธิบายได้ดีที่สุดในขั้นนี้ด้วยคำอีก 2 คำ คือ คำว่า นักเลง และคำว่าผู้มีอิทธิพล นักเลงเป็นคำที่มีคู่อยู่กับสังคมไทยมาช้านานแล้ว ในความหมายที่ดี ความเป็นนักเลงจะหมายถึงลักษณะประจำตัว หรือคุณสมบัติความเป็นลูกผู้ชายของบุคคลดังกล่าว ที่ทำให้ผู้อื่นให้ความเคารพยำเกรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อบุคคลเช่นนั้นมีบทบาทเป็นผู้ดูแลสมัครพรรคพวกเพื่อนฝูง คุณสมบัติของความเป็นลูกผู้ชายหรือความเป็นนักเลงนี้รวมถึงความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว เสียสละ กล้าได้กล้าเสียหรืออย่างที่เรียกกันว่าเป็นคนใจถึง เจ้าพ่อคนสำคัญคน

หนึ่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ให้สัมภาษณ์กับนักวิชาการท่านหนึ่งว่า เจ้าพ่อนั้นแท้จริงแล้วก็คือ นักเลง แต่เป็นนักเลงใหญ่ ที่มีคำพูดเป็นสัจจะวาจา ไม่ใช่ นักเลงอันธพาล

สำหรับอิทธิพลนั้นในที่นี้จะหมายถึง อำนาจที่บุคคลซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐมิหรือใช้ได้ นอกเหนือขอบเขตอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของตนหรือเป็นอำนาจที่บุคคลซึ่งมิได้มีตำแหน่งหน้าที่ทางราชการมิหรือสามารถใช้ได้ หรือพูดง่าย ๆ ก็ว่า อิทธิพล คือ อำนาจที่ไม่เป็นทางการ เพราะฉะนั้นการกล่าวว่า นักเลงเป็นผู้ที่มีอิทธิพลในท้องถิ่น จึงหมายถึงบุคคลบางคนที่มีอุปนิสัยประจำตัวบางอย่างที่ทำให้บุคคลดังกล่าว สามารถมีอำนาจที่ไม่เป็นทางการเหนือผู้อื่นในชุมชนนั้นๆ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า นักเลงเป็นคำที่มีคู่อยู่กับสังคมไทยมาช้านานแล้ว นอกเหนือจากเหตุผลทางวัฒนธรรมแล้ว ส่วนหนึ่งคงจะสืบเนื่องมาจากความไม่สมบูรณ์ หรือการเกิดช่องว่างในระบบการควบคุมและบริหารของกลไกของอำนาจรัฐในสังคมสมัยก่อน นักเลงจึงมีลักษณะคล้ายกับเป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการของชุมชน และการมีนักเลงเกิดขึ้นในท้องถิ่นต่างๆ จึงเป็นเรื่องปกติของวัฒนธรรมพื้นบ้านของไทยไปแน่นอนว่าในความหมายของนักเลง และอิทธิพลดังได้กล่าวมาแล้วนี้ อาจหมายถึงว่านักเลง บางครั้งก็มีพฤติกรรมที่นอกเหนือกฎหมายบางอย่างด้วยก็ได้ แต่พฤติกรรมนอกเหนือกฎหมายนั้น จะเป็นผลของวัฒนธรรมท้องถิ่นมากกว่า การที่จะยึดเป็นอาชีพหรือเป็นเรื่องของธุรกิจ เพราะฉะนั้นในบางยุคบางสมัยนักเลงในท้องถิ่นจึงอาจได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการให้มีตำแหน่งเป็นผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ เช่น เป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นกำนัน ไปเลย เนื่องจากเป็นผู้ที่มีศักยภาพที่จะสามารถ ช่วยเหลือกิจการของราชการ อย่างไรก็ตาม ในบางครั้งนักเลงก็อาจถูกเพ่งเล็งจากทางราชการว่าเป็นผู้มีพฤติกรรมคล้ายกับโจรไปก็ได้

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า นักเลงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นตามความหมายข้างต้นนี้เป็นผู้ที่มีอิทธิพลเหนือสมาชิกของชุมชนของตนเป็นปรุ้ม โดยสืบเนื่องมาจากเหตุผลทางวัฒนธรรมมากกว่าเหตุผลทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ บทบาทในทางเศรษฐกิจของนักเลงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นอาจจะไม่แตกต่างอะไร มากนักจากสมาชิกคนอื่นๆ ของชุมชน แต่เงื่อนไขสำคัญที่จำกัดขอบเขตของนักเลงคือ การที่นักเลงยังมีอิทธิพลจำกัดอยู่เฉพาะภายในกลุ่มสมัครพรรคพวกของตนเองหาได้มีอิทธิพลเหนือผู้ถือกฎหมายหรือกลไกแห่งอำนาจของรัฐไม่

อย่างไรก็ดี เมื่อใดก็ตามที่อิทธิพลของนักเลงในระดับท้องถิ่นมิได้มีเหนือสมัครพรรคพวกของตนเท่านั้น หากแต่อิทธิพลดังกล่าวยังได้แผ่ไปครอบงำเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้รักษากฎหมายหรือกลไกแห่งอำนาจรัฐในระดับสูงของท้องถิ่นด้วยแล้ว เมื่อนั้นก็อาจกล่าวได้ว่าบุคคลดังกล่าวได้เลื่อนฐานะจากนักเลงผู้มีอิทธิพลของท้องถิ่นกลายเป็นเจ้าพ่อของท้องถิ่นนั้นไปเสียแล้ว

แต่เจ้าพ่อทั้งหลายสามารถมีอิทธิพลเหนือเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือกลไกแห่งอำนาจรัฐได้ อย่างไร วิธีการที่เจ้าพ่อจะมีอิทธิพลเช่นว่า มีอยู่หลายวิธีการด้วยกันในจำนวนนี้วิธีการที่ใช้ได้ผล หรืออย่างน้อยที่สุดก็เป็นวิธีการที่ดูเหมือนว่าจะใช้ได้เป็นอย่างดีมีประสิทธิผลมากที่สุด ก็โดยการอาศัยอำนาจเงินก้อนใหญ่เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับสูงสุดเท่าที่จะทำได้ โดยวิธีการนี้จะช่วยให้เจ้าพ่อมีอิทธิพลเหนือเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับล่างได้อย่างไม่ยากนัก แต่ทำไมเจ้าพ่อจึงปรารถนาที่จะมีอิทธิพลเหนือเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับสูงด้วย คำตอบอยู่ที่ว่ายังมีข้อแตกต่างประการสำคัญอีกประการหนึ่งระหว่างบุคคลผู้มีอิทธิพลระดับเจ้าพ่อ และนักเลงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น นั่นคือเจ้าพ่อบีบบทบาทและฐานะทางเศรษฐกิจที่เหนือกว่า และแตกต่างออกไปอย่างเห็นได้ชัดจากชาวบ้านธรรมดา และธุรกิจประเภทดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับการค้ำจุนจากอำนาจรัฐ เพื่อการคุ้มครองตนเอง หรือเพื่อการขยายฐานออกไป เช่น ในพื้นที่บางแห่งที่ซึ่งลักษณะการประกอบอาชีพทางการเกษตรของชาวบ้านเป็นไปในแบบที่ชาวบ้านไม่อาจพึ่งพาตนเองได้โดยตลอด เจ้าพ่อก็มักจะมาจากเจ้าของธุรกิจ เช่น เจ้าพ่ออาจเป็นเจ้าของธุรกิจรับซื้อพืชไร่ หรือธุรกิจแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรขนาดใหญ่(ซึ่งในกรณีนี้เจ้าพ่อก็จะมีโอกาสอย่างเต็มที่ที่จะสร้างบารมีและบุญคุณทางเศรษฐกิจและสังคมแก่ชาวบ้าน) หรือในกรณีที่กิจการ หรือธุรกิจของเจ้าพ่อมิได้เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางเศรษฐกิจของชาวบ้านโดยตรง กิจการของเจ้าพ่อก็มักจะเป็นลักษณะที่มีการผูกขาด หรือเป็นกิจการประเภทอภิสิทธิ์ เช่น เรื่องของการค้าสุรา บุหรี่ ป่าไม้ เหมืองแร่ ฯลฯ ซึ่งสามารถให้ผลประโยชน์ตอบแทนสูงอย่างคุ้มค่าหรือไม่เช่นนั้น กิจการที่ทำรายได้อย่างงามให้แก่เจ้าพ่อก็มักจะเป็นกิจการที่มีหน้าฉากเป็นเรื่องของการทำตามกฎหมาย แต่หลังจากอาจเป็นการละเมิด หรือนอกเหนือกฎหมายได้โดยง่าย เช่น การลักลอบขนสินค้าหนีภาษี การค้าทอง เกือบ แร่เกือบ ฯลฯ ในหลายๆ กรณีกิจการที่อยู่เบื้องหลังของเจ้าพ่อก็มักจะเป็นธุรกิจที่เป็นเรื่องของ อบายมุขโดยตรงก็มี เช่น การเปิดบ่อนการพนัน การเป็นเจ้ามือหวยใต้ดิน เป็นต้น

คงจะเป็นเพราะข้อแตกต่างประการสุดท้ายระหว่างบุคคลระดับเจ้าพ่อกับนักเลงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นธรรมดาๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้เองที่ทำให้อิทธิพลที่นักเลงและเจ้าพ่อมิเหนือชาวบ้านมีลักษณะแตกต่างกันออกไปด้วย กล่าวคือ ในขณะที่นักเลงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นอาจแสดงบทบาทของการเป็นผู้นำ ด้วยการอุปถัมภ์ประชาชนของตนในลักษณะที่กว้างขวางกว่ามาก แม้ในกรณีที่กิจการหรือธุรกิจของเจ้าพ่อมิได้เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางเศรษฐกิจของชาวบ้านโดยตรง เช่น เสี่ยแหย หรือนายสมชัย ฤกษ์วารักษ์ แห่งจังหวัดอ่างทอง ซึ่งมีธุรกิจก่อสร้างและธุรกิจค้าไม้ขนาดใหญ่ในหลายๆ จังหวัดได้กล่าว ให้สัมภาษณ์ถึงบทบาทของตนเองไว้ตอนหนึ่งว่า

“ผมช่วยชาวบ้านก็แบบที่ใครมีเรื่องเดือดร้อนก็มาหาผม เรื่องที่ใครว่าเป็นผู้มีอิทธิพล เจ้าพ่อ นั้น ที่จริงเป็นบารมีความดีที่เราสร้างไว้มากกว่า ใครมาหาก็คือช่วยได้ อย่างชาวบ้านมาบอกขอให้ช่วย ผมจะถามก่อนว่าถูกรังแกมาหรือเปล่า แล้วส่งคนของผมไปตรวจ เช่น ส.จ.ในพื้นที่นั้น ๆ คน ของผมก็จะรายงานมาว่า ถูกรังแกจริงหรือไม่ ถ้าถูกรังแกไม่ได้รับความเป็นธรรมผมก็ช่วย แต่ถ้ากลายเป็นว่า ผู้มาขอความช่วยเหลือเป็นคนไปโกงเขา หรือไปทำร้ายร่างกาย หรือไปลักขโมย หรือไปฆ่าเขา แทนที่ผมจะช่วยผมจะช่วยซ้ำเลย เอาเรื่องให้ทางตำรวจจัดการเสียเลย...ปีหนึ่ง ผมต้องเสียเงินค่าเหล้าถึงหกแสนบาท ซื้อเหล้านอกเก็บไว้ที่บ้าน เวลาใครไปใครมาหรือแขกผู้ใหญ่ และพรรคพวกมาก็เอาไว้อันรับ นอกจากนั้นก็ยังมีงานมซื้อไว้อีกเป็นพัน ๆ ผืน เอาไว้อวยพระบ้าง หรือลูกน้องที่ไปมาหาสู่หรือพอลงหน้าหนาวนึกถึงใครได้ก็ส่งไป อย่างเสียยี่สิบผมก็ซื้อไว้อีกหลายพันตัวปีใหม่ที่ก็แจกให้พรรคพวก”

การเกิดของเจ้าพ่อ ผู้ซึ่งอาศัยฐานทางเศรษฐกิจของตนเป็นเครื่องมือสร้างอิทธิพลเหนือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อเสริมสร้างหรือขยายฐานทางเศรษฐกิจของตนพร้อมๆ กับที่เล่นบทบาทผู้อุปถัมภ์ ผู้คนในท้องถิ่นของตนนั้น จะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมไทยในกรอบกว่าทศวรรษที่ผ่านมา ถึงแม้ว่าส่วนที่กำเนิดของเจ้าพ่อมีความสัมพันธ์โยงใยกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศอาจจะสืบสาวโยงใยไปได้นานกว่านั้นพอสมควร คืออาจย้อนกลับไปได้ไกลถึงช่วงทศวรรษแห่งปี 2500 เมื่อแหล่งทุนจากนอกประเทศไม่ว่าจะเป็นทุนของอเมริกันในรูปแบบของการสร้างฐานทัพ การพัฒนาอุปกรณ์พื้นฐานด้านยุทธศาสตร์ต่างๆ การสนับสนุนทางการเงินต่อรัฐบาลเผด็จการทหารและการลงทุนของภาคเอกชนจากสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น เริ่มหลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทยขนาดใหญ่และอย่างต่อเนื่อง และเนื่องจากการหลั่งไหลเข้ามาของทุนเหล่านี้มิได้จำกัดตัวเองอยู่เฉพาะแต่ในเมืองหลวง หากแต่กระจายออกไปทั่วประเทศ ผลกระทบที่ตามมาทั้งโดยตรงและโดยอ้อมจึงเกิดขึ้นกับวงการธุรกิจหลายๆ วงการทั่วทุกภูมิภาค โดยเฉพาะการขยายตัวของธุรกิจธนาคาร ซึ่งเป็นผลให้มีการกระจายเครดิตออกไปในต่างจังหวัดนั้นน่าจะเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดมีนักธุรกิจรุ่นใหม่และในระดับใหญ่ของท้องถิ่น ซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจสูงกว่าข้าราชการ แม้ในระดับหัวหน้าส่วนราชการของจังหวัดอย่างเทียบกันไม่ได้เลย บุคคลที่สามารถขยายฐานทางเศรษฐกิจของตนได้ภายในเวลาอันสั้นแต่มีฐานทางสังคมอันเนื่องมาจากความเป็นคนท้องถิ่นหรือเป็นผู้ที่ปักหลักตั้งรกรากอยู่ยาวนานในที่นี้เองที่พร้อมที่จะเป็นเจ้าพ่อได้เมื่อโอกาสอำนวย

เจ้าพ่อกับพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตย

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าจริงๆ แล้วบุคคลระดับเจ้าพ่อเป็นสิ่งที่มิคู่กับสังคมไทยมาช้านาน ไม่ว่าจะเป็นยุคของเผด็จการทหารครองเมือง หรือยุคประชาธิปไตย เพราะ

เงื่อนไขสำคัญของการเป็นผู้มีอิทธิพลระดับเจ้าพ่อ อยู่ที่การสมยอมของอำนาจรัฐที่ให้แก่ผู้มีอิทธิพล เพื่อแลกกับผลประโยชน์ทางการเงิน ซึ่งในเรื่องนี้ก็คงยากที่จะปฏิเสธว่าการทำการค้าหรือธุรกิจแบบอภิสิทธิ์ผูกขาด หรือการดำเนินธุรกิจที่ผิดกฎหมาย และโดยที่มีกลไกอำนาจรัฐคุ้มครองอย่างเปิดเผยนั้น มีให้เห็นชัดที่สุดก็ในยุคของเผด็จการทหารนั่นเอง อันที่จริงแล้ว แม้แต่การกำจัดเจ้าพ่อที่กระทำกันในสมัยเผด็จการทหารก็มุ่งกำจัดเฉพาะกลุ่มที่เป็นคนละพวกกับตนเท่านั้น เพราะโดยเนื้อแท้แล้วระบอบเผด็จการทหารนั่นเองแหละที่เป็นต้นตอของการแจกจ่ายอภิสิทธิ์ หรือการให้สัมปทานผูกขาดทางเศรษฐกิจแก่พรรคพวกของตน ซึ่งก็เท่ากับเป็นการปูทางให้เกิดเจ้าพ่อรุ่นใหม่ ๆ ขึ้นมาอีก แต่ถ้าเป็นเช่นนั้น เราจะอธิบายปรากฏการณ์ที่เจ้าพ่อทั้งหลายเฟื่องฟูขึ้นมาอย่างผิดสังเกตในยุคสมัยที่ประชาธิปไตยกำลังเบ่งบานอย่างในรอบสิบกว่าปีที่ผ่านมาได้อย่างไร คำตอบน่าจะอยู่ที่ว่ากระบวนการทางการเมืองในระบอบรัฐสภา โดยตัวของมันเองเป็นช่องทางที่เปิดกว้างสำหรับนักธุรกิจรุ่นใหม่ในต่างจังหวัดที่ไม่เคยมีโอกาสมิสสายสัมพันธ์กับบุคคลผู้มีอำนาจในทางการเมืองในระบอบเก่ามาก่อนให้เข้ามามีโอกาสทั้งในทางสังคม ในทางการเมือง ซึ่งส่งผลกระทบต่อไปถึงผลประโยชน์ ในทางเศรษฐกิจของตนอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาทางด้านเศรษฐกิจนั้น ปัจจัยตัวหนึ่งที่น่าจะถือได้ว่าเป็นแรงผลักดันให้เกิดปรากฏการณ์ของเจ้าพ่อขึ้นในสังคมไทย อย่างเด่นชัดที่สุดในรอบกว่าทศวรรษที่ผ่านมาก็คือ การหลั่งไหลของทุนจากต่างถิ่นเข้าไปสู่ชนบทเพื่อจัดทำโครงการธุรกิจขนาดใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธุรกิจด้านการเกษตรเข้าสู่ชนบท เพราะเป็นของแน่ว่าทุนจากภายนอกที่หลั่งไหลเข้าสู่ชนบท เพื่อจัดทำโครงการธุรกิจด้านการเกษตรหรือที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติขนาดใหญ่ นั้น จะทำไม่ได้เลยถ้าปราศจากการสนับสนุนของอำนาจรัฐ และพลังของทุนเองผสมกับอำนาจรัฐที่ติดตามเข้ามาด้วยกันนี่เองที่ดึงดูดเงินให้เจ้าพ่อในระดับท้องถิ่นเข้าไปเป็นส่วน หนึ่งของกระแสทุนจากภายนอกไปในที่สุด กล่าวคือ บทบาททางธุรกิจใหม่ๆ ของเจ้าพ่อบางส่วน เกิดขึ้นเพื่อสนองตอบต่อโครงการทางธุรกิจขนาดใหญ่จากภายนอก เพราะเพื่อที่จะทำให้โครงการธุรกิจดังกล่าวดำเนินไปได้อย่างสะดวก เจ้าของโครงการขนาดใหญ่เหล่านี้มักเข้าหาเจ้าพ่อให้เข้ามามีส่วนร่วมหรือมีส่วนรับผิดชอบ เช่น เป็นที่ปรึกษาเป็นนายหน้าจัดซื้อที่ดินหรือรับเหมาพัฒนาที่ดิน หรือคุ้มครองการทำให้ไม่จากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามา ในขณะที่เดียวกันผลของการลงทุนที่มาจากภายนอก ก็ยังมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจของท้องถิ่นในทางบวกอย่างเป็นวงกว้างอีกด้วย โอกาสแห่งความมั่งคั่งในทางเศรษฐกิจของเจ้าพ่อจึงไม่จำกัดว่าจะต้องเกิดขึ้น โดยทำให้ประชาชนในท้องถิ่นต้องเดือดร้อน เว้นแต่ในบางกรณีที่ธุรกิจขนาดใหญ่ดังกล่าวมีการแข่งขันกันสูงซึ่งในกรณีเช่นนั้น เจ้าพ่อก็อาจกลายเป็นเครื่องมือของทุนจากภายนอกที่จะเข้าห้ำหั่นกันไปได้

ในขณะที่เดียวกันกับที่ผลกระทบจากการหลั่งไหลของทุนจากภายนอกเข้าสู่ชนบท เป็นการเปิดโอกาสกว้างสำหรับเจ้าพ่อที่จะสร้างฐานทางเศรษฐกิจของตนได้อย่างมั่นคงและรวดเร็ว

โอกาสที่เปิดกว้างทางการเมืองในระบบประชาธิปไตย ก็เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ทำให้เจ้าพ่อในท้องถิ่นเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็วในทางสังคมและการเมือง ทั้งนี้ก็เพราะกระบวนการเลือกตั้งที่เกิดขึ้นไม่เพียงแต่จะไม่มีข้อจำกัดในเรื่องระดับการศึกษา เพศหรือถิ่นที่อยู่เท่านั้น แต่กลับเน้นความสำคัญของทุนทรัพย์ในการรณรงค์หาเสียง ซึ่งทำให้ผู้มีอิทธิพลทางการเงินในท้องถิ่นไม่เสียเปรียบชนชั้นนำในเมืองหลวงแต่อย่างใด

โดยสรุป กระบวนการเลือกตั้งกลายเป็นช่องทางที่ทำให้ชนชั้นนำในท้องถิ่น สามารถพัฒนาศักยภาพทางอำนาจของตนได้สูงสุด ในเรื่องที่น่าสนใจได้แก่ ข้อสังเกตของนักการเมืองท่านหนึ่งที่ว่า ทั้งนักการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐนั่นเอง ที่เป็นผู้ไปชักนำเจ้าพ่อเข้ามาสู่วงการเมือง กล่าวคือ สำหรับผู้สมัครรับเลือกตั้งนั้น เพื่อหวังผลคือชัยชนะในทางการเมืองย่อมแสวงหาแรงสนับสนุนจากทั้งประชาชนโดยตรง และจากผู้มีอิทธิพลเหนือประชาชนอีกทีหนึ่ง การได้รับความสนับสนุนจากเจ้าพ่อซึ่งเทียบพร้อมไปด้วยอุปกรณ์กำลังคน กำลังเงินและความนับถือของประชาชนย่อมทำให้โอกาสได้รับเลือกตั้งสูง โดยในช่วงแรกๆ นั้นคงเป็นการอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว หรืออาศัยผู้ที่เป็นที่รู้จักนับถือหรือมีบุญคุณเป็นการส่วนตัวกับเจ้าพ่อเป็นสะพานไปขอความสนับสนุนดังกล่าวมากกว่าอย่างอื่น กล่าวคือ ตัวเจ้าพ่อเองก็คงจะยังไม่มีชื่อเรียกหรืออะไรตอบแทนทางการเมืองหรืออาศัยความสัมพันธ์ที่อาจเคยเกี่ยวพันกันมากับตัวเจ้าพ่อในเรื่องอื่นๆ วึ่งเด่นขอความช่วยเหลือจากเจ้าพ่อให้แก่ผู้สมัครลงรับเลือกตั้ง ที่เป็นสมัครพรรคพวกหรือเป็นคนของตนอีกทีหนึ่ง เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือข้าราชการประจำนั้นตระหนักดีถึงอำนาจของนักการเมืองที่จะให้คุณให้โทษแก่ตนได้ ผู้สมัครคนใดได้รับความสนับสนุนเช่นนี้ก็เท่ากับว่าได้รับแรงสนับสนุนจากทั้งกลไกของรัฐจากเจ้าพ่อในท้องถิ่น และจากอำนาจเงินด้วยพร้อมกันทีเดียว

เมื่อถึงจุดนี้เราต้องทำความเข้าใจว่าบุคคลระดับเจ้าพ่อนั้นย่อมเป็นผู้ที่มีบุญบารมีหรือเป็นที่นับหน้าถือตาในชุมชนมาก่อนที่จะมีการเลือกตั้ง คุณงามความดีของเจ้าพ่อในทัศนะของประชาชนซึ่งได้รับความอุปถัมภ์แผ่ออกจากเจ้าพ่อเมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่เจ้าพ่อร้องขอ คือขอให้ช่วยออกเสียงลงคะแนน ให้แก่ผู้สมัครคนใดคนหนึ่งจึงเป็นเรื่องที่เล็ก และไม่มีความหมายอะไรมากไปกว่าการช่วยเหลือพรรคพวกเดียวกัน แรงสนับสนุนของเจ้าพ่อจึงมีความหมายอยู่มาก ยิ่งถ้าเป็นการสนับสนุนด้วยกำลังเงินด้วยแล้วโอกาสก็ยิ่งสูงขึ้น จริยอยู่ในทางปฏิบัติแล้วเครือข่ายของเจ้าพ่อส่วนใหญ่อาจจะจำกัดอยู่เฉพาะในขอบเขตที่เฉพาะ มิได้แผ่ขยายครอบคลุมไปทั้งจังหวัดหรือทั้งภูมิภาค แต่ความสำเร็จในการแสดงบทบาททางการเมืองของเจ้าพ่อในยุคแรกเริ่มนี้เอง ที่จะส่งผลกระทบต่อมาอย่างสำคัญต่อบทบาทของเจ้าพ่อเองทั้งในทางการเมืองและในทางเศรษฐกิจ แม้ว่าในระยะแรกๆ นี้ เจ้าพ่อเหล่านี้อาจจะยังไม่ตระหนักถึงศักยภาพของบทบาทดังกล่าวของตนนัก

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้บทบาทของอิทธิพลทางการเมืองของเจ้าพ่อเพิ่มระดับความเข้มข้นขึ้น น่าจะเป็นเรื่องของความต่อเนื่องของการเลือกตั้งทั่วไป และการแข่งขันที่ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นระหว่างพรรคการเมืองต่างๆ นั้นเอง เพราะยังมีการเลือกตั้งบ่อยขึ้นเท่าใด ความสำคัญทางการเมืองของเจ้าพ่อก็ทวีขึ้น รวมทั้งโอกาสที่เจ้าพ่อจะเรียนรู้ทางสังคมโดยนำตัวเข้าไปใกล้ชิดกับนักการเมือง ในระดับชาติผ่านทางบทบาทของผู้สนับสนุนพรรคการเมืองก็สูงขึ้น และโดยอาศัยบารมีทางการเมือง เจ้าพ่อก็สามารถเข้าไปมีความสัมพันธ์กับข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับที่สูงยิ่งกว่าหัวหน้าสูงสุดของหน่วยราชการในจังหวัดได้สะดวกยิ่งขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในระบอบประชาธิปไตยนี้นักการเมืองสามารถตรวจสอบการทำงานของข้าราชการและมีอำนาจให้คุณให้โทษ แก่ข้าราชการโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้าราชการชั้นสูงในระดับภูมิภาค หรือท้องถิ่นได้

ในขณะเดียวกัน การที่มีโอกาสได้เข้าไปใกล้ชิด และได้สร้างบุญคุณให้กับนักการเมืองระดับชาติ และมีความสนิทสนมกับข้าราชการประจำระดับสูงนั้น สามารถส่งผลให้เจ้าพ่มีฐานะที่ดีขึ้นใน ทางสังคมอย่างเห็นได้ชัด เพราะเจ้าพ่อจะอาศัยความร่ำรวยของนักธุรกิจบริจาการเงินหรือสิ่งของช่วยเหลือสาธารณกุศล หรือกิจการของทางราชการอย่างเปิดเผย ซึ่งแม้แต่ข้าราชการในท้องถิ่นที่สุจริตก็อาจต้องยอมรับไว้ เพราะความขาดแคลนของงบประมาณของทางราชการ และในที่สุดก็จะเกิดความเกรงใจในตัวเจ้าพ่อขึ้น หรืออย่างน้อยที่สุดก็จะเกิดความใกล้ชิดพอที่จะไม่ยากทำอะไรที่รุนแรงในกรณีที่มีผู้ช่วยเหลือทางราชการกระทำการอะไรบางอย่างที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ส่วนประชาชนทั่วไปนั้น เหตุผลทางวัฒนธรรมที่ให้ความเคารพยำเกรงแก่เจ้าหน้าที่ทางราชการอยู่แล้ว ก็จะหมายความว่าความรวม ไปถึงใครก็ตามที่มีความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วยในตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่มีสื่อมวลชนเกิดขึ้นมากมายหลายประเภท สำหรับวงการต่างๆ กัน เพราะฉะนั้น หากไม่เป็นเจ้าของกิจการเสียเอง เจ้าพ่อบางคนก็สามารถอาศัยสื่อมวลชนบางประเภทสร้างสถานะทางสังคมของตนให้เป็นที่ยอมรับได้ แต่ผลประโยชน์ที่สำคัญที่สุดที่เจ้าพ่อได้จากการเข้าไปอิงแอบเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับอำนาจรัฐก็คือ การที่เจ้าพ่สามารถอาศัยกลไกของรัฐเป็นประโยชน์แก่ทั้งธุรกิจที่ถูกกฎหมาย และธุรกิจที่ผิดกฎหมายทั้งในแง่ของการรักษาหรือขยายขอบเขตธุรกิจเดิมหรือขยายหาช่องทางของธุรกิจแบบใหม่

ธุรกิจของเจ้าพ่อ

สำหรับธุรกิจประเภทที่ถูกต้องตามกฎหมายของเจ้าพ่อนั้น ปกติแล้วจะมีอยู่มากมายหลายประเภท และแม้ว่าจะมีทั้งธุรกิจประเภทที่มีลักษณะของความผูกขาดหรือการบังคับแบ่งอยู่หรืออาจจะเป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์ทั่วไปที่ไม่ใช่การผูกขาด แต่ทั้งสองประเภทนี้จะมีลักษณะสำคัญร่วมกันคือเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ที่ผู้ดำเนินกิจการสามารถใช้อิทธิทธิบางอย่างที่ทำให้การดำเนิน

งานนั้นเป็นไปอย่างสะดวกสบายหรือปลอดจากคู่แข่งขั้นที่จริงจังได้ โดยเฉพาะธุรกิจที่มีลักษณะของการผูกขาด เช่นการได้รับสัมปทานมานั้น สามารถกลายเป็นช่องทางให้เจ้าพ่อสร้างบารมีในหมู่สมัครพรรคพวกของตนต่อไปได้อีก

ก้านั้นเปี๊ยะ เคยกล่าวถึงการมีสมัครพรรคพวกของตนว่าเป็นเพราะ

มีแล้วรู้จักแบ่งนั่นแหละ ธุรกิจใหญ่ก็แบ่งคนโน้น 10 เปอร์เซ็นต์ 20 เปอร์เซ็นต์ ให้กินให้อยู่กันดีหน่อยไม่ใช่เรารวบคนเดียวแล้วลูกน้องจนหมด ใครมันจะมาคบกับเรา ผมมีลูกนี้แหละคนถึงช่วยกันดี...ผมมีเหล้าที่จังหวัดชลบุรี ตัวอำเภอใหญ่เราจะเป็น เอเยนต์เองเป็นตัวกลาง แล้วแต่ละตำบล เราก็กแบ่งไป นาย ก นาย ข แล้วแต่ตำบลเล็ก ตำบลใหญ่ แล้วแต่หมู่แต่จำคนไหนผลงานดีก็เอาไปคนละ 10,000-20,000 บาทต่อเดือนอะไรอย่างนั้น แล้วตรงกลางผมก็ไม่ได้เอาไปไหน กำไรเท่าไรก็แล้วแต่ เอาไปช่วยพรรคพวกที่มันเดือดร้อน ตัวผมเองนั้นธุรกิจอื่นผมเยอะ

ส่วนธุรกิจเชิงพาณิชย์ทั่วไปนั้น จุดเด่นที่เห็นได้ชัดก็คือมีขนาดใหญ่และให้ผลตอบแทนสูงและรวดเร็ว เช่น ถ้าเป็นธุรกิจที่ดินก็ต้องเป็นโครงการใหญ่มากๆ ซึ่งในหลายๆ กรณีก็จะเป็นการทำธุรกิจร่วมกันกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับสูงเสียเอง เพราะฉะนั้นบทบาททางการเมืองและสังคมจึงมีส่วนเอื้อประโยชน์โดยตรงให้แก่โอกาสทางเศรษฐกิจของเจ้าพ่อ ซึ่งก็กลับเป็นตัวเสริมบารมีทางสังคมและการเมืองต่อเจ้าพ่ออีกทีหนึ่ง

สำหรับธุรกิจประเภทที่ผิดกฎหมายนั้น ส่วนหนึ่งถูกกำหนดโดยลักษณะทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น เช่น ถ้าเป็นจังหวัดแถบชายฝั่งทะเลหรือชายแดน ก็มักจะเป็นการลักลอบขนสินค้าหนีภาษี หรือถ้าเป็นบริเวณที่มีการทำเหมืองแร่ก็อาจมีการค้าแร่เถื่อน เป็นต้น หรือถ้าไม่เช่นนั้นก็จะเป็ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับอบายมุขโดยตรง เช่น การเปิดบ่อนการพนัน หวยเถื่อนที่สามารถมีได้ทั่วไปธุรกิจที่ผิดกฎหมายเหล่านี้มักให้ผลประโยชน์ตอบแทนสูงและเร็ว ถ้าเจ้าพ่อสามารถทำความตกลงกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในเขตดังกล่าวได้ เพราะฉะนั้นแม้ว่าจะมีเจ้าพ่อบางส่วนที่สามารถพัฒนาตนเองให้เป็นนักธุรกิจโดยชอบด้วยกฎหมาย (แม้ว่าอาจจะยังคงเป็นธุรกิจที่ต้องอาศัยอภิสิทธิ์ หรือ การผูกขาดอยู่) แต่ก็มีเจ้าพ่ออีกหลายคนที่ยังดำเนินการธุรกิจด้านนี้อีกต่อไปควบคู่กับธุรกิจที่ชอบด้วยกฎหมายตราบเท่าที่ยังสามารถประสานประโยชน์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ในระดับเขตการปกครองเล็กๆ เช่น อำเภอ หรือจังหวัด เพราะตราบเท่าที่กลไกของรัฐไม่เข้มงวด ธุรกิจประเภทนี้ก็คือแหล่งรายได้ที่สำคัญ แต่ถ้าหากว่ากลไกของรัฐเกิดเข้มงวดขึ้นมาก็สามารถหยุดกิจการไปก่อนได้

นอกจากการเป็นแหล่งรายได้ที่ดีแล้ว ธุรกิจที่ผิดกฎหมายบางประเภทก็สามารถถูกนำเข้ามาใช้ประโยชน์ในทางการเมืองได้อีกด้วย เช่น การเป็นเจ้าของหวยเถื่อน ทำให้เจ้าพ่อมีทั้งมือปืนรับจ้าง และเครือข่ายการขายของเถื่อนอยู่ในมือ ซึ่งสามารถจะดัดแปลงนำมาใช้เป็น

เครื่องมือในการหาเสียงได้เป็นอย่างดี เพราะคนขายหอยเถื่อนรายย่อยๆ นั้น จะรู้จักพื้นที่และตัวบุคคลในพื้นที่ของตนอยู่แล้ว ในเมื่อบุคคลเหล่านี้จำเป็นต้องพึ่งพาเจ้าพ่อที่เป็นนายหอยใหญ่เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องอยู่แล้ว ดังนั้น เมื่อฤดูกาลเลือกตั้งมาถึง คนขายหอยเถื่อนเหล่านี้ก็จะไม่มีทางเลือกทางอื่นนอกจากเข้าช่วยเหลือเจ้าพ่อ เพราะโดยการกลายสภาพเป็นหัวคะแนนคนขายหอยเถื่อนเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะประกอบอาชีพของตนตามปกติเท่านั้น แต่ว่าการทำหน้าที่ดังกล่าวยังกลายเป็นการหารายได้พิเศษให้แก่ตนเองอีกด้วย

สำหรับเจ้าพ่อที่พัฒนาตนเองจากธุรกิจที่ผิดกฎหมายไปสู่ธุรกิจที่ถูกกฎหมายนั้น บางคนก็ได้มีการพัฒนาบทบาททางการเมืองของตนไปด้วยพร้อมๆ กัน กล่าวคือแทนที่จะเป็นเพียงผู้สนับสนุนนักการเมืองในท้องถิ่นตามคำขอของผู้หลักผู้ใหญ่ที่ร้องขอมา หรือเป็นการช่วยเหลือผู้สมัครรับเลือกตั้งบางคน เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณส่วนตัวที่เคยเกื้อหนุนกันมา เจ้าพ่อบางคนก็เข้ามาสู่วงการเมืองเสียเอง (ดังที่ปรากฏคำวิพากษ์วิจารณ์ว่าอดีตรัฐมนตรีบางคนเป็นเจ้าพ่อมาก่อน) หรือไม่ก็เข้าไปมีบทบาทในพรรคการเมืองบางพรรคอย่างเห็นได้ชัดแจ้ง อย่างไรก็ตามก็มีส่วนใหญ่แล้วเจ้าพ่อเหล่านี้มักจะไม่เข้าไปผูกพันตนเองกับพรรคการเมืองหนึ่งพรรคการเมืองใดโดยเฉพาะ แต่สามารถจะช่วยเหลือให้ความสนับสนุนแก่ผู้สมัครในเขตอิทธิพลของตนที่ละหลายคน โดยบุคคลเหล่านี้สังกัดพรรคการเมืองต่างๆ กัน ก็ได้ หรือว่าในการเลือกตั้งครั้งหนึ่งเจ้าพ่ออาจให้การสนับสนุนผู้สมัครของพรรคหนึ่ง แต่ในการเลือกตั้งครั้งต่อไปเจ้าพ่อคนเดียวเท่านั้นก็อาจหันไปสนับสนุนผู้สมัครจากอีกพรรคหนึ่งก็ได้ เช่น เสียหาย ในปี พ.ศ. 2519 ได้มีส่วนสนับสนุนช่วยพรรคกิจสังคม แต่ในการส่งผู้สมัครลงรับเลือกตั้งปี พ.ศ. 2522, 2526 และ พ.ศ. 2529 กลับย้ายมาสนับสนุนพรรคชาติไทย โดยได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการบริหารในปี พ.ศ. 2526 แต่ก่อนการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2531 ได้ลาออกจากตำแหน่งดังกล่าว แม้ว่าจะยังคงสนับสนุนพวกพ้องของตนในพรรคชาติไทยต่อไป หรือในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2529 ในเขตเลือกตั้งที่ 2 ของจังหวัดชลบุรี กำหนดเป้าให้การสนับสนุนนายนิคม แสนเจริญ และนายจรูญงามพิเชษฐ์ ผู้สมัครจากพรรคกิจสังคม แต่ในเขตเลือกตั้งที่ 2 กำหนดเป้าให้ความสนับสนุนนายสมพงษ์ อมรวิวัฒน์ ผู้สมัครพรรคชาติประชาธิปไตย และก่อนหน้านั้นกำหนดเป้ายกเคยมีบทบาทสนับสนุนผู้สมัครรับเลือกตั้งสังกัดพรรคต่างๆ กันอีกหลายคน เช่น นายบุญชู โรจนเสถียร นายตรงค์ สิงโตทอง นายประโยชน์ เนื่องจำนงค์ ต่อมาในการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2531 กำหนดเป้าออกมาสนับสนุนพรรคกิจสังคมอย่างเต็มตัวโดยเป็นผู้แถลงข่าวเปิดตัวผู้สมัคร ส.ส. จังหวัดชลบุรี ของพรรคกิจสังคมทั้งสองเขต โดยกล่าวว่าผู้ใหญ่ของพรรคกิจสังคม ได้ฝากฝังให้ช่วยดูแลผู้สมัครของพรรคกิจสังคม ประกอบกับผู้สมัครก็เป็นเพื่อน เป็นญาติของตนอยู่ด้วย อย่างไรก็ตามก็ กำหนดเป้าได้กล่าวถึงการสนับสนุนตัวบุคคลและพรรคการเมืองว่า เรามั่นเอาพวกไม่ได้เอาพรรค บ้านนอกต้องอย่างนี้

แต่ถึงแม้จะไม่เข้าไปมีบทบาทเป็นนักการเมืองเสียเอง เจ้าพ่อก็สามารถจะมีบทบาททางการเมืองผ่านนักการเมืองในอาณัติของตน หรือที่ตนให้การสนับสนุนให้ได้รับเลือกตั้งได้อยู่ดี ไม่ว่าจะเป็นการเมืองในระดับท้องถิ่นหรือในระดับชาติ เช่น เสียหาย เคยกล่าวถึงการเมืองทางการเมือง ของตนในจังหวัดอ่างทองไว้ตอนหนึ่งว่า "สภาจังหวัดทั้ง 24 คน อยู่ในที่มงานของเรา เทศบาลเมือง ป่าโมก และเทศบาลวิเศษชัยชาญ และอ่างทองสมาชิกสภา ก็ประกอบด้วยที่มงานของเราเลือกตั้งครั้งนี้ (พ.ศ. 2531) ผมสนับสนุนผู้สมัครในจังหวัดต่างๆ 12 จังหวัดคือ ผู้สมัครบางคนในจังหวัดสิงห์บุรี อยุทยา เพชรบุรี นครปฐม นครสวรรค์ สระบุรี น่าน ชัยภูมิ เลย หนองคาย ลพบุรี และ อ่างทอง และกลุ่มของผมก็ได้รับเลือกเข้ามาในนามพรรคต่างๆ หลายคน" หรือกำนันเป๊าะก็เป็นที่รู้กันว่าเป็นผู้คัดตัวผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งของพรรคกิจสังคมในปี พ.ศ.2531 สำหรับเขตจังหวัดชลบุรีนั่นเอง ขนาด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อดีตนายกรัฐมนตรี และอดีตหัวหน้าพรรคกิจสังคม ในขณะนั้นยังต้องพานายโกวิท ศรีสวัสดิ์ อดีต ส.ส.ชลบุรีไปเยี่ยมคารวะและขอให้กำนันเป๊าะสนับสนุน ส่วนเสียเล็งแห่งขอนแก่นก็มีนักการเมืองใหญ่จากหลายพรรคเข้าขอความสนับสนุนไม่ว่าจะเป็นอดีตรองนายกรัฐมนตรี อดีตนายทหารใหญ่ ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้ควรเป็นที่เข้าใจด้วยว่า ในการสนับสนุนทางการเมืองที่เจ้าพ่อให้แก่ นักการเมืองในการลงสมัครรับเลือกตั้งนี้ ปัจจัยชี้ขาดไม่ได้อยู่ที่แรงสนับสนุนของเจ้าพ่ออย่างเดียว ไม่ว่าจะโดยแรงสนับสนุนทางการเมือง หรือโดยการควบคุมคะแนนเสียงในเขตอิทธิพลของตน หากแต่ตัวผู้สมัครลงรับเลือกตั้งเองก็ต้องเป็นคนที่ดีพอสมควรในสายตาของชาวบ้านด้วย หรือถ้าจะมองจากแง่มุมของเจ้าพ่อก็ต้องกล่าวว่าเจ้าพ่อเอง ก็เลือกที่จะสนับสนุนเฉพาะตัวบุคคลที่มีศักยภาพทางการเมืองอยู่แล้วเหมือนกัน แต่ก็มีได้หมายความว่า ในการสนับสนุนบุคคลใดบุคคลหนึ่งให้ได้รับเลือกตั้งของเจ้าพ่อนั้นจะไม่มีส่วนของการกระทำที่ผิดกฎหมายเสียเลย ดังเช่น กำนันเป๊าะ เคยให้สัมภาษณ์ถึงการไถ่ถอนการเลือกตั้งไว้ตอนหนึ่งว่า

"...พูดกันจริงๆ แล้วลงกันราวๆ 60% เท่านั้น แต่คะแนนที่ออกมา 80% พูดกันตรงๆ คือ เราใส่ให้เองบ้าง มันลงคะแนนวันอาทิตย์นี่ แม้คำมันเยอะไม่ค่อยจะว่าง มาลงกันไม่ค่อยเท่าไร บางที่มีจังหวัดเราจะลงได้ก็ลง อย่าง มศว.บางแสนพันกว่าคนมาลงไม่ถึง 2% แล้วก็มีผีไปลงด้วยนะ เราไม่ค่อยอยากไปยุ่งพวกอาจารย์ทั้งนั้นเดี๋ยวม่งโว้ย ที่ว่าใส่คะแนนเองนี้ทำอย่างไร บอกให้ก็ได้คือ เรามีบัตรประชาชน กรรมการเราซึ่กันอยู่ มันก็เห็นนะว่าคนนี่ไม่ใช่มันก็ทำไม่รู้ชะถือบัตรประชาชนเข้าไป ชื่อใครก็ใส่ได้ใช้บัตรเราเองนี่แหละ คนอื่นจะรู้อย่างไรว่าบัตรใคร นี่เป็นวิธีง่าย ๆ ไอ้อย่างมาลงมาซิดเดิมอะไรนี่ ไม่มีใครเขาทำหรอก เดียวติดคุก แต่อย่างนี้มันไม่รู้หรอก ตามอำเภอ เขาก็อยากได้เปอร์เซ็นต์สูง คนลงเยอะเขาชอบเขาได้ชื่อเสียงเปลือง ล่อรางวัลอีก แต่ไม่ค่อยมีหลายที่หรอก เอาไอ้ที่ไม่มีเวลามาลงจริงๆ เราก็บอกให้ ไอ้โกงกันจริงๆ ไม่มีหรอก..."

โดยวิธีนี้ในบางครั้งเจ้าพ่อจึงสามารถมีบทบาททางการเมืองได้สูง หากมี ส.ส.ในสังกัดหลายคน เช่น ในกรณีที่นายเวียง วรเชษฐ์ นายอารมณีย์ พุ่มพิริยพจนท์ น.ส.อุ๋นเรือน อารีเอื้อ นายขจรศักดิ์ ศรีสวัสดิ์ และนายสุทัศน์ ศรีรัตนะพรรณ เมื่อครั้งสังกัดพรรคกิจประชาคม ซึ่งเป็น พรรคฝ่ายค้านได้ถอนชื่อออกจากญัตติไม่ไว้วางใจรัฐบาลเมื่อเดือนเมษายน ปี พ.ศ. 2530 ก็ว่ากันว่า เป็นเพราะบุคคลเหล่านี้เป็น ส.ส.ในสังกัด หรือภายใต้ความสนับสนุนของเสี้ยม เล็ง เมื่อเสี้ยมเล็ง (ซึ่งว่ากันว่าถูกขอร้องจากบุคคลในเครื่องแบบอีกทีหนึ่ง) ขอร้องมาให้ถอนชื่อ บุคคลเหล่านี้จึงต้องฝืนมติของพรรค ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าพ่อกับ ส.ส.ในอาณัติปรากฏให้เห็นชัดที่สุด เมื่อเกิดเหตุการณ์ยุบสภาผู้แทนราษฎรปี พ.ศ.2531 เสี้ยมเล็งได้พาอดีต ส.ส.ทั้งห้า คนนี้ไปเข้าพรรคราษฎร โดยก่อนหน้านั้นในขณะที่ยังมีข่าวไม่แน่ชัดว่าอดีต ส.ส.เหล่านี้จะไป สังกัดพรรคใด นายเวียง วรเชษฐ์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า "คุณเจริญ (เสี้ยมเล็ง) ไปทางไหนพวกผมก็ต้องไปทางนั้น พวกผมเปรียบเสมือนนักมวยที่มีคุณเจริญเป็นผู้จัดการทีม คุณเจริญจะให้ชกกับใครที่ไหนก็ต้องชกด้วยทั้งนั้น"

เป็นที่ปรากฏว่า เมื่อเจ้าพ่อคนสำคัญทางพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจัดงานวันเกิด ก็ปรากฏว่าข้าราชการประจำระดับสูงตลอดจนนักการเมืองคนสำคัญๆ ระดับหัวหน้าพรรคการเมืองใหญ่ๆ และระดับรัฐมนตรีไปร่วมงานของเจ้าพ่อกันอย่างคับคั่ง ส่วนหลังเหตุการณ์ รสช.เป็นต้นมา แม้ว่าจะมีกรณีที่เจ้าพ่อบางคน ถูกดับรัศมีไปด้วยวิธีการอันโหดเหี้ยมและอุกอาจ แต่เจ้าพ่อคนสำคัญๆ คนอื่นๆ ก็ยังคงอยู่เป็นปกติดีและถึงจะมีข่าวกระเซ็นกระสายออกมาเป็นระยะๆ จากผู้ที่ครองอำนาจอยู่ในปัจจุบันว่าจะมีการกำจัดเจ้าพ่อเหล่านี้กันอย่างจริงจัง แต่กระแสมือเมืองที่บ่งชี้ว่า ในไม่ช้าก็จะต้องมีการเลือกตั้งทั่วไปเกิดขึ้นอีก ดูเหมือนจะชี้เช่นกันว่าบทบาททางการเมืองและสังคมของเจ้าพ่อคงจะไม่หมดไปง่ายๆ จากสังคมไทย

เจ้าพ่อในอนาคต

สำหรับบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของเจ้าพ่อในทศวรรษหน้านั้น คงจะไม่เป็นการเกินเลยจนเกินไปนักหากจะกล่าวว่า ครอบงำที่กลไกทางอำนาจและทางสังคมของไทย ยังเปิดโอกาสให้เจ้าพ่อเป็นผู้อุปถัมภ์ที่พึงปรารถนาของประชาชนในท้องถิ่นอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการอุปถัมภ์ในด้าน เศรษฐกิจ ด้านสังคม (เช่น การประนีประนอมความขัดแย้ง) หรือแม้แต่การให้สิทธิพิเศษหรืออำนวยความสะดวกบางอย่าง ในกรณีที่ม็อบหรืออำนาจรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยแล้ว ครอบงำนั้นบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของเจ้าพ่อก็ยังคงเป็นปรากฏการณ์ธรรมดาๆ เพียงแต่ว่า คุณลักษณะบางประการของเจ้าพ่อแบบเดิมๆ อาจต้องมีความจำเป็นที่จะเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาไปบ้างให้เหมาะสมกับ สถานการณ์ต่อไปในสังคมนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องนี้มีข้อน่าสังเกตว่าพัฒนาการจากเส้นทางนักเลงไปสู่ความเป็นผู้มีอิทธิพลหรือเจ้าพ่อ

จนก้าวถึงการเป็นนักธุรกิจและนักการเมืองนั้น มีมิติของการพัฒนาการที่รอบด้าน เริ่มตั้งแต่คุณสมบัติประจำตัวของเจ้าพ่อ จากแง่ของวัฒนธรรมท้องถิ่นของไทย ที่ยกย่องความเป็นผู้มีน้ำใจนักเลงกันเลยทีเดียว เพราะปัจจุบันนี้สิ่งที่ได้รับการเน้น หรือตอกย้ำว่าเป็นคุณสมบัติหลักของเจ้าพ่อที่เห็นได้ง่ายไม่ใช่การเป็นนักเลงที่ใจถึงแบบลูกผู้ชายแค่นั้น แต่กลายเป็นความใจถึงในทางสังคมและในวงกว้างมากกว่า หรือตามสำนวนที่มักปรากฏในสื่อมวลชนเกี่ยวกับพฤติกรรมของเจ้าพ่อบางคนว่าเป็นคนที่มีแต่ใจ นั่นคือ เจ้าพ่อในทศวรรษหน้าคงมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญต่อภาพพจน์ของตนเองมากขึ้น ภาพเดิมของเจ้าพ่อที่ผูกพันกับธุรกิจที่ผิดกฎหมายหรืออบายมุขกำลังถูกทดแทนอย่างตั้งใจด้วยภาพของนักธุรกิจที่มีสำนึกสูงในอันที่จะตอบแทนให้แก่สังคม เจ้าพ่อจะไม่ปฏิเสธการเป็นผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น แต่จะสร้างความรู้สึกว่า อิทธิพลดังกล่าวเป็นอิทธิพลที่เกิดจากการสร้างคุณงามความดีแก่ประชาชน มิใช่การสร้างความสะดวกร่อน และสิ่งที่ปรากฏออกมาให้เห็นเด่นชัดก็จะเป็นภาพของเจ้าพ่อที่เป็นผู้ให้ความอุปถัมภ์อย่างเปิดเผยต่อทั้งสมัครพรรคพวกของตน และต่อชุมชนของตน

ในขณะเดียวกันกับที่เจ้าพ่อจะเปิดช่องทางสังคม โดยเสนอภาพของคหบดีผู้มีจิตสำนึกทางสังคมสูง แล้วก็อาจเป็นไปได้ว่าบทบาททางการเมืองอย่างเปิดเผยของเจ้าพ่อจะลดลงส่วนหนึ่งนั้น อาจเป็นเพราะว่าเจ้าพ่อสามารถมีตัวแทนของตนเข้าไปเล่นบทบาทนี้ได้อย่างเต็มที่ เช่น การส่งลูกหลานหรือญาติสนิทเข้าไปมีบทบาททางการเมืองโดยตรง แทนที่จะต้องอาศัยนักการเมืองในสังกัดเพียงอย่างเดียว แต่อีกส่วนหนึ่งนั้นอาจสืบเนื่องมาจากการที่เจ้าพ่อได้ประสบผลสำเร็จในการสร้างเครือข่ายทางการเมืองในเขตอิทธิพลของตนให้หยั่งรากลึกลงไปมากแล้ว โดยอาศัยการเกื้อกูลอุปถัมภ์เจ้าพ่อในระดับเล็กๆ ลงไป ให้เข้ายึดกุมตำแหน่งนักการเมืองระดับท้องถิ่นไว้จนหมดสิ้น ซึ่งก็ทำให้เจ้าพ่อหมดความจำเป็นที่จะต้องออกมามีบทบาททางการเมืองอย่างเปิดเผยอีกต่อไป

อย่างไรก็ดี ในทางปฏิบัติกิจกรรมทางการเมืองของเจ้าพ่อในอนาคตจะเป็นอย่างไรต่อไปนั้น ส่วนหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับบรรยากาศและสถานการณ์ทางการเมืองด้วย กล่าวคือถ้าอนาคตทางการเมืองของสังคมไทยเป็นไปตามครรลองของประชาธิปไตย ก็น่าเชื่อได้ว่าเจ้าพ่อคงจะอาศัยความสามารถในการควบคุมกลไกของรัฐในระดับล่าง หรือในระดับท้องถิ่น เป็นเครื่องมือที่สำคัญและมีประสิทธิภาพในการนำตัวบุคคลที่ตนสนับสนุนไปสู่ตำแหน่งทางการเมือง แต่ถ้าอำนาจการปกครองตกอยู่ในมือของเจ้าหน้าที่รัฐบาลหรือรัฐบาลของเจ้าพ่อก็คงจะต้องเป็นการพึ่งพาหรือเข้าหาผู้มีอำนาจเหนือกลไกรัฐโดยตรงแทน

สถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปในระดับกว้าง น่าจะส่งผลกระทบต่อบทบาททางเศรษฐกิจของเจ้าพ่อด้วย เพราะถ้าบรรยากาศทางการเมืองเป็นประชาธิปไตย การแข่งขันทางการเมืองก็อาจนำไปเสริมฐานทางเศรษฐกิจ (ที่ชอบด้วยกฎหมาย) ทำให้มีความเข้มข้นในการแข่งขันมากขึ้น ซึ่งก็อาจทำให้เจ้าพ่อต้องจำกัดประเภทหรือขอบเขตของธุรกิจของตน

ให้แคบลงมาก็ได้ โดยเฉพาะในกรณีที่ดินไม่ประสบผลสำเร็จในการแข่งขันทางการเมือง หรืออาจนำไปสู่การปิดกั้นการแข่งขันทางเศรษฐกิจหรือการแข่งขันที่ไม่เสรีก็ได้ ถ้าเจ้าพ่อประสบผลสำเร็จในทางการเมืองและได้รับอภิสิทธิ์ ผ่านทางนักการเมือง หรือพรรคการเมืองที่ตนมีอิทธิพลอยู่ สำหรับกิจการธุรกิจที่ผิดกฎหมายนั้นความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดได้ทุกเมื่อจากการเมืองตามกระบวนการประชาธิปไตย น่าจะนำไปสู่การจำกัดขอบเขตของกิจการดังกล่าวให้เติบโตอยู่ในขอบเขตหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้แล้วโดยภาพรวม เจ้าพ่อทั้งหลายคงจะพยายามก้าวเข้าสู่ธุรกิจที่ถูกกฎหมายมากขึ้น โดยเฉพาะลูกหลานว่านเครือของเจ้าพ่อ สามารถจะเข้ามารับทอดสืบต่อกิจการขนาดใหญ่ต่างๆ ในลักษณะที่ได้เปรียบคู่ต่อสู้ทางการค้าอื่นๆ อยู่มาก และโดยอาจจะไม่จำเป็นต้องกระทำการที่ผิดกฎหมายเลยก็ได้ กระนั้นก็ดี การแข่งขันทางธุรกิจที่ชอบด้วยกฎหมายของเจ้าพ่อก็มิได้หมายความว่าจำเป็นต้องเป็นการแข่งขันในเชิงพาณิชย์เพียงอย่างเดียวสภาพการณ์ที่การแข่งขันกันทางธุรกิจที่ให้ผลตอบแทนสูงและรวดเร็ว อาจนำไปสู่การห้ำหั่นกันระหว่างพ่อก็ได้ (สมบัติ, 2535 : หน้า 118-138)

ในด้านที่เกี่ยวข้องกับข้าราชการ โดยเฉพาะข้าราชการตำรวจ ประชัช เปี่ยมสมบูรณ์ (2526 : หน้า 1-24) ได้เขียนบทความเรื่องอำนาจและอิทธิพลในองค์กร มีความเห็นว่า ในองค์การตำรวจไทย วัฒนธรรมย่อย (subculture) ประเภทหนึ่งซึ่งบุคลากรตำรวจได้รับการถ่ายทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนานจนถือเป็นกฎนัยรูปของตำรวจคือการยอมรับการกินตามน้ำ โดยที่ผลประโยชน์ตามน้ำนี้มักถูกใช้ใน 3 ลักษณะคือ

1. เพื่อประโยชน์ส่วนตัวโดยตรง สำหรับการสร้างฐานะตนเองและครอบครัว
2. เพื่อประโยชน์ส่วนตัวโดยทางอ้อม การส่งผลประโยชน์ให้ผู้บังคับบัญชา ไม่ว่าในรูปของเงินตราหรือสิ่งมีค่า เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้บังคับบัญชาอันจะเป็นหนทางของความก้าวหน้าในราชการต่อไป
3. เพื่อประโยชน์ของทางราชการเพื่อสร้างผลงาน

อย่างไรก็ตาม นอกจากผลประโยชน์ตามน้ำในลักษณะต่างๆ แล้ว เจ้าหน้าที่ตำรวจหลายรายมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปถึงขั้นร่วมประกอบอาชญากรรมเสียเองหรือไม่ก็รับผลประโยชน์ต่างตอบแทนในอาชญากรรมที่ปราศจากผู้เสียหาย (victimless crime) เช่น การค้ายาเสพติด การค้าประเวณี การพนัน สลากกินรวบ เหล่านี้เป็นต้น ทั้งนี้โดยประเมินค่าส่งเงินรายได้จากความเสียหายของเจ้าหน้าที่จากการไม่ใช้กฎหมายบังคับในแต่ละสถานการณ์

อาจกล่าวได้ว่าเท่าที่ปรากฏในปัจจุบันสภาพปัญหาภายในกรมตำรวจ ได้ก่อให้เกิดเงื่อนไข สำหรับการรับผลประโยชน์โดยมิชอบ ซึ่งเงื่อนไขที่ปรากฏนี้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มผลประโยชน์ภายนอกองค์การตำรวจที่มุ่งแสวงหากำไรจากการประกอบการผิดกฎหมาย อันจะนำไปสู่ความ มั่งคั่งอย่างรวดเร็ว ลักษณะผลประโยชน์ต่างตอบแทนระหว่างนักธุรกิจและเจ้าหน้าที่ดำเนินไปด้วย ความพอใจทั้งสองฝ่าย ความสลับซับซ้อนของปัญหาอิทธิพล

ผลประโยชน์ขององค์การตำรวจเป็นเรื่องที่มีผลประโยชน์กระทบต่อสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม และโดยเฉพาะอย่างสังคมระดับจังหวัดจะเห็นภาพเหล่านี้ได้ชัดเจน (จุมพล, 2530 : หน้า 66)

ในกรณีทางด้านการเมือง สุจิต บุญบงการ (2528) พบว่า นักธุรกิจใช้อำนาจเงินก่อให้เกิดผลทางการเมืองที่สำคัญคือ ทำให้คนมีเงินซึ่งมีอิทธิพลอยู่แล้วได้เปรียบในการหาเสียงเลือกตั้งมากขึ้น ทำให้แบบแผนของการเมืองในระดับจังหวัดและท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไป บรรดาพ่อค่านักธุรกิจเหล่านี้ส่วนใหญ่มักเป็นผู้มีอำนาจมีอิทธิพลในท้องถิ่น พยายามไต่เต้าทางการเมืองโดยเริ่มจากระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับชาติ คือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คนเหล่านั้นนอกจากมีเงินแล้วยังมีช่างงานและองค์การของตนเองที่จะช่วยหาเสียงโดยไม่ต้องพึ่งองค์การของพรรคการเมืองซึ่งมักไม่มีอย่างจริงจังในระดับจังหวัด และคนเหล่านั้นนอกเหนือจากการเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยตรงแล้ว บางคนชอบมีบทบาททางการเมืองโดยทางอ้อมคือ ทำตนเป็นผู้มีอิทธิพลอยู่เบื้องหลังนักการเมืองและผู้บริหารในจังหวัด เช่น นายกเทศมนตรี กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน โดยเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือทางด้านการเงินแก่บุคคลเหล่านี้ในการหาเสียงเข้ารับการเลือกตั้งในตำแหน่งต่าง ๆ เมื่อเขามีอิทธิพลเหนือนักการเมืองเหล่านี้ก็สามารถใช้คนเหล่านี้ต่อสู้เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน สภาพการณ์หรือแนวโน้มเช่นนี้ทำให้การเมืองในระดับท้องถิ่นและในระดับจังหวัดอยู่ในกำมือของพวกนักธุรกิจจำนวนไม่กี่คน และพวกนี้จะพยายามสร้างฐานทางการเมืองของตน ให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นเพื่อจะได้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่สูงชันไปได้ (จุมพล, 2530 : หน้า 63).

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย